

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı Issue 30 • Yıl Year 11 • Nisan April 2023
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut526>

Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları*

Social Living Spaces in Ahmet Mithat Efendi's Novels

Öz

Modernleşme ve yenileşme kavramlarını bir çıkış yolu olarak gören ve 19. yüzyılda yönünü Batı'ya çeviren Osmanlı, askeri anlayıştan sosyal yaşama dek birçok alanda çeşitli değişimlere sahne olur. Batılı değerlerle biçimlenen bu değişimler, çeşitli sanat dallarına konu olmakla birlikte şüphesiz en yoğun ifadesini, edebî eser aracılığıyla ortaya koyar. Bilim ve teknik alanında Batı'yı örnek alma çabasıyla ortaya çıkan Batılılaşma düşüncesi; daha ziyade giyim şekli, eğlence anlayışı, yaşam tarzı gibi sosyal yaşam alanlarına özgü yönlerde etkisini hissettirir. Tanzimat'la birlikte çeşitli reformların yarattığı değişimleri, Osmanlı'nın başkentinde, Beyoğlu başta olmak üzere birçok semtte görmek mümkündür. Sokaklarında fesli, setreli "şık"ların boy gösterdiği, ince yaşmaklı genç kızların araba seyranlarına çıktığı Dersaadet; Fransız özentisinin, sosyal yaşamın her aşamasında etkisini gittikçe artırdığı bir reform şehrine dönüşür. Artık şehrin nabızı, sosyal yaşam alanlarında atmakta; eski kurumlar ile eski yaşam biçimleri "modern" olgusuyla değişmekte ve dönüşmektedir. Sosyal yaşamda, sanat ve edebiyatta baş gösteren eski-yeni çatışması; insanlar kadar mekânlar üzerinden de varlığını hissettirmeye başlar. Geleneksel Osmanlı toplumu kadar geleneksel Osmanlı yapıları da yenileşmeye ayak uydurur. Bu durum, aynı zamanda mekânların birer kimlik inşa süreci içine girdiğine işaret eder. Bu çalışmanın amacı, Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında yer alan sosyal yaşam alanlarını, değişen ve dönüşen yönleriyle ortaya koymak ve sanatçının sosyal yaşam mekânlarını romana hangi gerekçeyle konu edindiğini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, İstanbul, mekân, sosyal yaşam.

Abstract

The Ottoman Empire, which sees the notions of modernization and innovation as a way out and directs its route towards the West in the 19th century, witnesses various evolutions in many fields from the mentality of military to the social life. These evolutions shaped by western values certainly sets forth its deepest expression through literary works as well as being subject to several branches of art. The idea of westernization, which emerged as the attempt to model the west in the areas of science and technique, rather takes its effect in the areas of social life such as the dressing style, the sense of fun and lifestyle. It is possible to experience the alterations in many districts notably in Beyoğlu that various reforms created along with Tanzimat (Administrative reforms era). Dersaadet (Istanbul) where "rakish" with tarboosh, frock coat shows up and young ladies with slender yashmak sets on the promenades of carriage in the streets; transforms into a city of reform in which French wannabe increases its effect on all areas of social life day by day. From now onward, the pulse of the city beats in the fields of social life; old institutions and old life styles change with the notion of modern and transform. The old-new conflict in social life, art and literature; it begins to make its presence felt through places as well as people. Traditional Ottoman structures as well as traditional Ottoman society keep up with innovation. This situation also indicates that spaces enter into an identity construction process. This study aims to reveal the areas of social life in the novels of Ahmet Mithat Efendi, one of the writers of the Tanzimat period, with their changing and transforming aspects and to question the reason why this author refers to the social life spaces in the novel.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Istanbul, place, social living.

Deniz Polater**
Recai Özcan***

Note

* Bu makale, Deniz Polater'in "Türk Romanında Şehir (1872-1923)" başlıklı tezinden hareketle oluşturulmuştur.

Sorumlu Yazarlar

**Dr.

Bartın FSM Anadolu Lisesi, Bartın/Türkiye
Elmek: denizpolater@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5615-9905

***Prof.Dr.

Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Düzce/Türkiye
Elmek: recaiozcan@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7834-7691

Makale Geçmişi

Article History
Geliş Tarihi: 17.03.2023
Kabul Tarihi: 21.03.2023
E-yayın Tarihi: 31.03.2023

Atıf/Citation:

Polater, D. & Özcan, R. (2023) Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (30), s. 129-156.

Giriş

Anlatma esasına bağlı her edebî metin; geniş ya da dar, gerçek ya da hayali, ütöpik ya da distöpik, mutlaka bir mekân ögesine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla edebî eserin vermek istediği ana düşüncenin sınırlandırılıp somutlaştırılmasında mekân, birinci derecede önem arz eder. Romanda mekân hem olay örgüsünün biçimlenmesi hem de entrika unsurlarının bu örgüye dahil edilmesi aşamasında işlevsel bir rol üstlenir. Roman öncesi anlatılarda, ayrıntılardan yoksun olarak çoğunlukla sadece ismiyle var olan mekân; romanla birlikte, olay örgüsünü şekillendirip büyüten bir kaynak konumuna yükselir. Bahtin, zaman-mekân birlikteliğine dayandırdığı bu göstergesel sistemi “kronotop” kavramıyla adlandırarak somutlaştırır. Ona göre, “(Z)aman-uzam anlatıdaki olayları somutlar, cisimleştirir onlara, yaşam kazandırır. Bir olay iletilebilir hale gelir, bilgiye dönüşür, kişi olayın geçtiği yer ve zamana dair kesin bilgi verebilir hale gelir.” (2017: 304).

Toplumsal ve bireysel yaşam anlayışının sahnesi konumundaki mekân, anlatmaya dayalı metinlerde aynı zamanda tip veya karakterin yaşayış ve düşünce sisteminin temel göstergelerinden biri olarak kullanılır. İlk dönem Batı romanında olduğu gibi erken dönem Tanzimat romanında da bu anlayışın izleri açıkça görülür. Kimi zaman tasvirlerle kimi zaman sadece adlandırmalarla örgüye dahil edilen mekân, bir yandan romanın ihtiyaç duyduğu gerçeklik yönüne vurgu yaparken diğer yandan örgünün basamaklarını konumlandırmada etkin bir dayanak konumu alır. Tip veya karakterin çeşitli ilgilerle birlikte değerlendirildiği fiziksel çevre; bir bakıma, insan-mekân etkileşimini, bütünlüğünü ya da karşıtlığını yansıtan bir “mimesis” olarak değerlendirilebilir.

Romandaki fiktif evren'in bağlantı noktalarından biri olan mekân, çoğunlukla fonksiyonel bir yapı unsuru olarak kurgunun temelinde yer alır. Sadece olay örgüsü değil, kişi, zaman gibi dış yapı unsurlarının da bağlamla ilişkisi bakımından mekânın yadsınamaz bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü mekân; kurmaca dünyayla gerçek dünya arasındaki geçişi mümkün olduğunca yumuşatma ve kurmaca dünyanın realiteye dayalı atmosferini yaratma aşamasında diğer öğelerle birlikte somutlaştırıcı ve tamamlayıcı bir rol üstlenir.

Her şehrin bir kimliği vardır. Sokak, mahalle, cami, külliye, çeşme, konak ya da sokak satıcısı bir şehrin dilini ve kimliğini oluşturan birer ögedir. Güneş'in söylemiyle, “Şehrin coğrafi yapısı, siyasi-tarihî gelişmeler etrafında oluşan sosyal hadise ve değişimler, şehre ait kültürel değerler, inanç unsurları, şehrin folkloru, şehrin nüfus yapısı onun kimliğinin oluşmasına doğrudan etkilidir.” (2018: 40). Dolayısıyla bu kimliği oluşturan unsurlar, şehrin kimliğini gözler önüne sermek isteyen romancı için birer ham maddedir.

Tanzimat Dönemi Türk romanının önde gelen isimlerinden Ahmet Mithat, ilk romanlarından başlayarak roman boyunca, çeşitli vesilelerle çeşitli mekân tasvirlerine başvurur ya da mekânlara göndermeler yapar. Onun romanlarındaki mekânlar, roman karakterini dış yapı yönüyle tamamlayan unsurlardandır. Mekân, Ahmet Mithat romanlarında kimi zaman bağlılığı, kimi zaman kopuşu; kimi zaman yerleşikliği, kimi zaman yolculuğu ifade eder. Roman karakterinin kimlik bunalımının temel nedenlerinden biri de yola düşme gerekçesi de “mekân” unsurudur.

Ahmet Mithat'ın romanları incelendiği zaman, olay örgüsünün gelişimi aşamasında kapalı mekânların daha geniş yer tuttuğu görülür. Bu durum, bir bakıma, kurmacaya bağlanma konusunda okuru ikna çabası olarak değerlendirilebilir. Ahmet Mithat romanlarında mekân ögesinin evrensellikten ulusallığa, geniş kapsamdan dar kapsama doğru sınırlandırılması; kurmacanın gerçeklikle ilişkisi bakımından ilk dönem Türk okuru için tatmin edici bir durum olarak görünmektedir. Romandaki izleğe uygun olarak gönderim yapılan mekânlar, roman karakterlerinin yapısal ve ruhsal değişimlerine göre çeşitlenir. Roman kişilerinin geleneksel yapı ve anlayıştan alafrağa yaşama geçiş aşaması mekânlar üzerinden verilir. Kimi zaman bir tiyatro salonu, kimi zaman bir kahvehane ya da otel olan bu mekânlar, bir bakıma şehirdeki büyük değişimin küçük ve öncü adımlarını teşkil eder.

Ahmet Mithat Efendi'nin, Tanzimat dönemindeki "değişimin insandan önce şehirde başladığı" görüşünü somutlaştırmaya çalıştığı görülür. Bu çalışmada, tezdeki bulgulardan farklı olarak sanatçının bu görüşü üzerinde durulmaktadır. Yazarın, şehirdeki mekânlara yüklediği görevlerden yola çıkılarak değişimin öncelikle şehrin silüetinde başladığı görüşünü öne sürdüğü görülmektedir. Şehrin dış görünümündeki değişimle Batılılaşma yanlısı Osmanlı entelijansiyası ya da yarı aydınlarının değişimi neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlıdır. Değişim, şehre derinlemesine nüfuz ettikçe şehir sakinlerine de benzer şekilde etki eder. Batılılaşmayı yanlış algılama ile doğru yorumlama arasındaki fark da bu noktada ortaya çıkmaya başlar.

1. Batı'ya Uzanan Köprü: Tiyatro Salonları

Ahmet Mithat romanlarında yer alan tiyatro salonları, Tanzimat'ın sosyal yaşamda yarattığı yenilik ve değişikliğin ilk somut örneklerindedir. Tanışma ve konuşma imkânı sağlayarak kadın-erkek münasebetlerinde daha özgür bir ortam sunan tiyatro salonları, daha ziyade belirli bir sosyal sınıfa hitap eder. Osmanlı'daki geleneksel tiyatronun yerini yavaş yavaş almaya başlayan modern tiyatro, geleneksel tiyatronun aksine düzenli bir sahne ve perde gibi öğeleri zorunlu kılar. Beyoğlu ve Galata başta olmak üzere İstanbul'un Batı'ya yakın semtlerinde yüzünü göstermeye başlayan tiyatro salonları, çoğunlukla Batılı tiyatro topluluklarının oyunlarına ev sahipliği yapar. Kurucularının milliyeti ya da adıyla anılan bu salonlar, farklı topluluklara ve amaçlara hitap eder (And, 2014: 91-95).

Ahmet Mithat romanlarında tiyatronun işlevsel olarak ele alınışı *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanıyla başlar. Dönemin en önemli eğlence ve etkileşim araçlarından biri olan tiyatro, kişilerin kendilerini göstermeleri için bir bakıma seyir alanı gibidir. Modern tiyatro oyunlarının Batı menşeli olduğu ve dönem izleyicisinin Batılı tiyatro kültürü hakkında fikir sahibi olması gerektiği dikkate alınırsa tiyatroyla yakından ilgilenen topluluğun büyük bir grup oluşturmadığı söylenebilir. Ahmet Mithat romanlarında tiyatronun ele alınış amacı, kimi zaman bu küçük topluluğun tiyatro salonlarındaki kültürel etkileşimini göstermek olsa da daha ziyade karşı cinse kendini göstermek için gelen tiplerin içinde bulunduğu durumu ortaya koymaktır. Bu iki durum, Felatun Bey ve Rakım Efendi üzerinden karşılaştırmalı olarak somutlanır:

"Delikanlıların hâli ekseriya tiyatrodaki malum olur. Felatun Bey'i tiyatrodaki görenler, familyadan addolunan kadınlar locasına girip de bir kimseye merhaba dediğine tesadüf etmemişler ve daima sahipsiz veyahut herkesi kendisine sahip tanıyan karıların localarında kahkahalarla, kikhiklerle meşgul bulmuşlardı. Baba Rakım ise,

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

yalnız bir duhuliyeye bileti olarak tiyatrodan içeri girer ve ondan sonra localarda mevcut huzarı lede't-tahkik, meselâ G. Bey ve emsali kibârın localarına uğrayarak hangisine selâm verecek olsa 'Maşallah Rakım Efendi oğlumuz, buyurunuz bakalım! Sizin için de yerimiz vardır.' diye kendisine yer gösterirlerdi." (2017b: 80).

Namık Kemal başta olmak üzere Tanzimat sanatçıları tarafından "mektep" olarak görülen tiyatronun öncelikli görevi, okuryazar oranının düşük olduğu Osmanlı'da halkı eğitmek, onlara yön göstermektir. Sosyalleşmek, etkileşim sağlamak, eğlenceli vakit geçirmek, tiyatronun üstlendiği diğer misyonlardır. Tiyatro türünün Tanzimat romanına yansması ise tam tersi bir seyir izler. Tanzimat Dönemi tiyatrosunun başat işlevinin "eğitmek, aydınlatmak" olduğu bilinse de kurmaca bir gerçekliğe dayalı Tanzimat romanına yansıyan tiyatro sahnelerinde bu işleve pek rastlanmaz.

Dönem romanlarında tiyatro, olumlu ve olumsuz yönleriyle, eleştirel bir tutumla ele alınır. Ahmet Mithat romanları özelinde bakılacak olursa sanatçının romanlarında tiyatro unsurunun çoğunlukla yozlaştırıcı bir kimlikle kendine yer bulduğu söylenebilir. Tanzimat'ın ilk yıllarında tiyatro sahnelerinde, genellikle yabancı tiyatro topluluklarının oyunlarının sergilendiği bilinmektedir. Bu oyunlarda rol alan kadın oyuncular ile oyunları izlemeye gelen Batılılaşma sevdalısı genç kızlar, dönemin Avrupa meraklısı gençlerinin dikkatini tiyatro salonlarına celb eder. Sosyal yaşamın bu derece hareketli olduğu bir dönemde eğlence yaşamının önemli bir parçası olan tiyatro oyunları ve tiyatro salonları, Tanzimat romancısının da dikkatini çeker. "Konularını genellikle içinde bulunduğu toplumdan seçen, toplumun kültür değerlerine önem veren" (Durgun, 2015: 115) Ahmet Mithat'ın, sözü edilen romanında Felatun Bey, tiyatro salonlarında hovardalık peşinde koşan Batı özentisi tipi temsil ederken Rakım Efendi ise tiyatroyu bir modernleşme aracı olarak tanımaya çalışır.

Osmanlı modernleşmesinin önemli adımlarından biri olan tiyatro, Batılı kumpanyalar aracılığıyla, kapalı Osmanlı toplum yapısının ötesindeki dünyaya açılan bir kapı işlevi görür. Haremlik-selamlık anlayışın egemen olduğu bir dönemde cüretkâr giyimli kadın oyuncuların rol aldığı tiyatro oyunları Batılılaşma yanlısı gençler için cezbedici bir etkinliktir. Oyunların seyirci kitlesi arasında nispeten özgür yaratılışlı kadın seyircilerin de bulunduğu dikkate alınırsa tiyatro salonlarının/oyunlarının karşı cinsle sözlü münasebet kurmak için oldukça elverişli olduğu söylenebilir.

Müşahedat romanında anlatıcı, tiyatroya giden Refet karakteriyle ilgili olarak bu yargıya benzer bir yorumda bulunur: "Mutlaka yakasını bir Fransız aktrisinin pençesine duçar etmiş olmalıdır. Tiyatroya erkence gelmek buna delâlet eder. Oyuncular tebdil-i kıyafet ettikleri sırada birkaç lâkırdı teati eylemek için." (2017d: 384). Romanda sözü edilen Concordia Tiyatrosu; çoğunlukla seçkin tabakanın rağbet gösterdiği, erkeklerin kadınlarla diyalog kurabildiği ve yabancı tiyatro topluluklarının sık sık boy gösterdiği bir yapıdadır. Söz konusu tiyatro salonu, benzer nitelikleri yönüyle *Taaffüf* romanında da kendine yer bulur.

Tanzimat romanında Fransa'daki tiyatro salonları da çeşitli vesilelerle konu edilir. *Paris'te Bir Türk* romanında Nasuh Efendi, Paris'i tanımak ve gazete aracılığıyla Türk okuruna tanıtmak için oraya gider. Konakladığı semtteki tiyatro salonunda Scribe

adlı meşhur komedi yazarının bir oyunu olduğunu öğrenir. Oyunun sahneleneceği tiyatro salonu ve semttekilerin tiyatroya yaklaşımı ile ilgili şu ifadelerle yer verilir:

“Bu tiyatro bin yedi yüz sandalye ve sâir mecalis-i muayyene ile donatılmış, icabına göre üç dört bin adam isti'abına kâfi, oldukça cesim bir şey olup bulunduğu semt talebe güruhunun semti olmak münasebetiyle erbâb-ı temâşâ ekseriya bunlardandır. Hem bu sebebe mebnidir ki pek eğlenceli olur. Zira Paris' te talebe güruhu (teşbih-i sakildir ama) bizim İstanbul'un tulumbacı güruhu kadar serbest olduklarından, her nerede cemiyet üzere bulunurlar ise kendilerine mahsus olan şenlikten ve şetaretten geri kalmazlar. Nasuh gerek oyunu ve oyuncularını ve gerek müzikayı ziyadesiyle tahsin ederek gece tiyatrodan çıktı.” (2017e: 159-160).

Ahmet Mithat Efendi, Paris başta olmak üzere Avrupa'nın birkaç şehrini gezip yoğun gözlemler yaptıktan sonra, şehrin, medeniyetin en önemli araçlarından biri olduğunu anlar. Onun görüşlerine göre, şehir yalnız büyümekle değil, bu büyümeye uygun sosyal bir düzenin gelişmesiyle ve belirli bir ölçüyle medenileşir (Okay, 2008: 99). Sözü edilen şehirlerin en mazbut örneği Paris'tir.

Paris'te Bir Türk romanında değinilen diğer bir tiyatro salonu Palais Royale Tiyatrosudur. “Palais Royale Tiyatrosu bazı pek serbestane oyunlar oynadığı cihetle iffette taassup eden familyalar oraya gitmemeyi süs edindikleri halde, bu oyunu lütfen temaşaya rağbet buyurdıkları cihetle birbiri arkası sıra defaatle icra olunmuş ve her defasında tiyatro hıncahınc dolmuştur.” (2017e: 188-189) diyen anlatıcı, ilerleyen bölümlerde Poliny'nin Palais Royale Tiyatrosuna gitme isteğine şaşırarak Nasuh Efendi vasıtasıyla benzer bir söylemde bulunur. *Henüz 17 Yaşında* romanındaki Fransız Tiyatrosu, benzer bir işlevi İstanbul'da yerine getirmektedir. Beyoğlu'ndaki Fransız Tiyatrosu ve Fatih semtinde yer alan Gedikpaşa Tiyatrosu, nezihliği ve işlevselliği yönünden karşılaştırmaya tabi tutulur. Fransız Tiyatrosu; temizliği, düzeni ve temsil edilen oyunların kalitesi yönüyle öne çıkarılır. Konsertoların sergilendiği ve temizliği konusunda anlatıcının şüphe duyduğu Gedikpaşa Tiyatrosu'nun aksine burada şöhretli sanatkarlar, seçkin yazarların oyunlarını sergilemektedir (2017c: 16-17).

Hayret romanında Safa Kok Sanc adlı Hintli milyoner, Büyükkada'nın meşhur bir otelinde ailesiyle birlikte konaklamaktadır. Bir gece yarısı odası basılıp ve ölümle tehdit edilince ailesini de alarak Napoli'ye gider. Safa Kok Sanc'ın kızı Mihriban, sanata ve tiyatroya meraklı bir genç kızdır. Mihriban başta olmak üzere aile üyelerinin fırsat buldukça gittikleri Saint Charles Tiyatrosu, tarihsel arka planı ve fiziksel yapısı yönüyle romana yansır. “Napoli'deki Saint Charles Tiyatrosu'nun Avrupa tiyatroları meyanında kudemadan olduğunu evvelce dahi haber vermiştik. Hakikat bu tiyatroya girenler, kendilerini büyük bir ibadethaneye girmiş zannedecek derecelerde bir tesir bir hey'et-i mi'mariyye içinde bulurlar ki bu hal sair tiyatrolarda yoktur.” (2000d: 98) diyen anlatıcı, tiyatro binasının eskiliği ve şehrin tarihi açısından taşıdığı önem üzerinde durur. Önemli tiyatro oyunlarının oynandığı ve büyük gösterilerin sergilendiği bu tiyatro salonunda, localar, sadece Napoli'den ya da İtalya'dan değil; Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden elit insanlara hizmet sunmaktadır. Saint Charles Tiyatrosu, Ahmet Mithat romanlarında tiyatrodan beklenen gerçek işlevi yerine getirebilecek örnekler arasında yer alır.

Dürdane Hanım ve *Vah* romanlarında Bağlarbaşı Tiyatrosu, şıkların uğrak yeri olduğu kadar kadınlara sarkıntılık edenlerin de gittiği bir yer olarak betimlenir. *Vah* romanında Necati Efendi, Bağlarbaşı Tiyatrosunda oyun izleme bahanesiyle gelip

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

kadınları taciz eden üç şıkla kavga eder. Kavganın nasıl gerçekleştiğine dair Necati Efendi ile Behçet Bey arasında şöyle bir diyalog geçer:

“-Bu adamlara daha tiyatrodan beri canım sıkılmaktaydı.

-Demek oluyor ki tiyatroya dahi gittiniz.

-Öyle ya! Çalgıcılar hizasında birer koltuk sandalye almışlar. Ellerinde birer dürbün. Mil üzerinde imişler gibi fırl fırl dönerek kadınların kafesli localarına dürbün doğrultarak bakışlar! Yekdiğerinin kulaklarına birer şey fısıldayıp arsız arsız gülüşler! Hele birisinin tamam sâha-i temâşâ karşısındaki locaya sık sık teveccüh ederek âşikane bakışlar! Mendilini gözleri üzerine tutarak güya ağlayışlar!” (2000g: 54).

Tiyatroyu, halka doğruyu göstermek için etkili bir araç olarak gören Ahmet Mithat, romanlarında yer verdiği tiyatro sahnelerini sadece mekân olarak değil; aynı zamanda sosyal yaşamın bir aynası olarak işler. Sosyal yaşamdaki ikiliği tiyatro salonları üzerinden de yansıtır. Züppe tiplerle sanat meraklıları, gösteriş düşkünleriyle aile adamları çoğu zaman aynı tiyatro salonlarını paylaşır. Batılı olmak ile Doğulu kalmak arasındaki çizgi, çeşitli alanlarda olduğu gibi tiyatro salonlarında da bulunamamıştır. Ahmet Mithat; ele aldığı tiyatro salonları, bu salonlardaki çeşitli görünüm ve tiyatrolarda boy gösteren tezat tiplerle biraz da bu çizgiyi bulma arayışındadır.

Tablo 1: Ahmet Mithat Romanlarında Yer Alan Tiyatro Salonları

Romandaki Adı	Konumu (Senti)	Yer Aldığı Roman	Romandaki İşlevi
Naum Tiyatrosu	Beyoğlu	Felatun Bey ile Rakım Efendi Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar	Dönemin Avrupa meraklılarının çoğunlukla gösteriş amaçlı gittikleri yer.
Odeon Tiyatrosu	Paris	Paris'te Bir Türk	Büyüklüğü, talebe güruhuna hitap etmesi ve eğlenceli bir yer olması münasebetiyle kullanılır.
Palais Royale Tiyatrosu	Paris	Paris'te Bir Türk	Genel ahlak ve edebe aykırı oyunlar da oynatılması yönüyle ele alınır.
Fransız Tiyatrosu	Beyoğlu	Henüz 17 Yaşında	Roman karakterlerinin kaliteli bir müsamere izlemek için gittikleri yer.
Gedikpaşa Tiyatrosu	Fatih	Henüz 17 Yaşında	Fransız Tiyatrosu'nun temizliğini ortaya koymak amacıyla mukayese amacıyla kullanılır.
Amerikan Tiyatrosu	Galata	Dürdane Hanım	Çeşitli milletlere ait bayraklarla süslenip bir karnaval havasına bürünmesiyle anılır.
Bağlarbaşı Tiyatrosu	Bağlarbaşı	Dürdane Hanım Vah	Halka hitap eden, ailecek gidilebilecek bir tiyatro olarak ele alınır.
Belediye Tiyatrosu	Tepebaşı	Hayret	Dönemin orta halli memurlarının gittikleri gösterişten uzak yer. Avrupa'dan gelen ucuz tiyatro toplulukları da ara sıra burada oyun sergilemektedir.

Concordia Tiyatrosu	Beyoğlu	Müşâhedat Taaffüf	Kadın-erkek arasındaki kaçamak münasebetler ve elit tabakaya hitap etmesi yönüyle anılır.
Harkov Tiyatrosur	Harkov	Acâyib-i Âlem	Üst düzey kişilere hitap etmesi ve sanatsallığı yönüyle ele alınır.
Aleksandr Tiyatrosu	Petersburg	Acâyib-i Âlem	Petersburg'daki en güzel yapılardan biri olması yönüyle sözü edilir.
Saint Charles Tiyatrosu	Napoli	Hayret	Avrupa'nın en eski tiyatrolarından biri olması ve mimari yapısının etkileyiciliği yönüyle ele alınır.

2. Esir Ticaretinden Alafranga Sohbetlere: Osmanlı Kahvehaneleri

İstanbul'un Fethi'nden bir asır sonra Osmanlı'ya geldiği kabul edilen kahvehaneler, zamanla Osmanlı'da geleneksel yaşamının önemli bir parçası haline gelir. Kiraathanelerden mahalle kahvehanelerine, yeniçeri kahvehanelerinden âşık kahvehanelerine uzanan süreçte amaçları ve müdavimleri değişse de kahve kültürünün sac ayakları hiç değişmez: çay, sohbet ve cemaat olgusu. "Aile dışında yeni bir sosyal çevre, farklı bir sosyalleşme alanı" demek olan kahvehaneler; siyasi tartışmalara sahne olmak yahut musiki meclislerinin kurulması gibi pek çok etkileşime olanak tanır. Çoğunlukla camilerin yakınına kurulan ilk dönem kahvelerinde vakit namazlarından sonra tasavvufî sohbetler edilir; esnaf kahvehanelerinde tavla oynanıp ekonomik durumlar analiz edilir; âşık kahvehanelerinde âşık atışmalarına, Karagöz gösterilerine tanık olunur; yeniçeri kahvehanelerinde savaşlarda yapılan kora kor mücadeleler destanlaştırılır (Sökmen, 2011: 29-31).

Sözlü ve edebî kültürün devamlılığı açısından da önemli bir işleve sahip olan kahvehanelerin kültürel mirasın korunup geleceğe aktarılmasındaki rolü yadsınamaz. Okuma yazma oranının düşük olduğu dönemlerde mesneviler ve halk hikâyelerinin yayılmasında, tarih ve tasavvuf konulu eserlerin mahiyetinin halka aktarılmasında kahvehaneler, başat öğelerden biridir. Osmanlı halkı, Mevlana'yı yahut Yunus Emre'yi orada tanımakta; Kanuni Mersiyesi'ni yahut Su Kasidesi'ni orada dinlemekte; Kerbelâ'nın yahut Otlukbeli'nin havasını orada teneffüs etmektedir. Çay, nargile ya da çeşitli keyif nesnelere de bu etkileşimin amacına hizmet eden birer araç durumundadır. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da Batı tarzı kahvehaneler görülmeye başlansa da Osmanlı'da kahvehane kültürünün çok daha eskilere dayandığı bilinmektedir. Kahvehane konusunda Batı ile Doğu arasında karşılıklı bir etkilenme olduğunu dile getiren Sökmen, bu görüşünü şöyle açıklar:

"Osmanlı'nın Batı'ya ihraç ettiği kurumlardan biri olan kahvehane, Avrupa'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişimler geçirmiştir. Avrupa'daki kahveler özellikle Almaya Fransa ve İngiltere'de entelektüellerin buluşma mekânları haline gelmiştir. Avrupa'daki kahvehaneler özellikle Tanzimat'tan sonra eğitim amacıyla bu ülkelere giden ve daha sonra Osmanlı bürokrasisinde görev alacak olan kişilerin de mekânı haline gelmiş ve İstanbul'a dönüşlerinden sonra Avrupa kahvehanelerine benzer atmosfer kurma konusunda ilham vermiştir." (2011: 55).

Dolayısıyla Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da görülmeye başlanan Batılı tarzdaki kahvehanelerin, geleneksel kahve anlayışıyla ortak niteliklere sahip yönleri bulunmakla birlikte farklılıklarının daha ziyade olduğu görülebilir. Bu yapılar, kahvehaneden çok

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

birer “kafe” niteliği taşır fakat dönemin zihniyeti gereği “kahvehane” genel başlığı altında incelenmektedir. Ahmet Mithat romanlarında kahvehaneler, farklı yönleriyle ele alınır. Sanatçının kimi romanlarında kahvehaneler, Avrupa meraklılarını bir araya getiren bir eğlence mekânıyken kimi romanlarda esir ticaretinin merdiven altı mekânlarıdır. Yeniçeri hesaplaşmalarına da bu kahvehanelerde rastlanır, Avrupalı kanto topluluklarına da.

Ahmet Mithat romanlarında kahvehane kültürünün işlevsel olarak ele alındığı ilk eser *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş'tur*. Romanda, geleneksel kahvehane kültürünün diğer Tanzimat yazarları tarafından da eleştirilen yönlerinden biri, yasa dışı esir ticareti konu edilmiştir. Bu durum şöyle anlatılır:

“Tophane tarafına geçmeli. Doğruca Karabaş'a gitmeli. Karabaş Camiinin karşısında esirci kahvehanelerine gidip bir kahve ısmarlamalı. Derhal yanınıza ak sakallı, kara sakallı birkaç esirci gelir ve esir almak için mi geldiğinizi sorar. 'Evet' cevabıyla beraber bunlara dahi birer kahve ısmarlamalı. Ba'dehu kalkıp birlikte esir bulunan hanelere gitmeli. Eğer daha ala eğlenmek matlup ise kendinizi bir efendi gibi satmayıp adeta kendiniz dahi bir tellal olduğunuzdan dem vurmali. Çünkü o zaman girmedik esirci hanesi kalmaz.” (2000b: 6).

Tanzimat romanında sıklıkla ele alınan esir ticaretinin yanlışlığı, bu romanda kahvehaneler üzerinden bir kez daha vurgulanır. Romanda, bir meddah ağzıyla, Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nde bile belli başlı kahvehanelerde esir ticareti yapıldığı anlatılır. Karabaş Camii yanındaki kahvehane bunlardan biridir. Esir ticareti konusunda belirli yerler dışında satış yasağı bulunsa da bu durum, gizli kapaklı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Kahvehane burada kirli ilişkilerin de döndüğü bir sosyal kurum görevi üstlenir.

Geleneksel kahvehanelerin çarşı içinde yer alan türü olan esnaf kahvehaneleri, benzer etkinliklerin çarşı esnafına yönelik olarak gerçekleştirildiği yerlerdir. Mahalle kültürünün ve esnaf teşkilatının devamlılığı açısından önemli bir yere sahip olan bu kahvehaneler zamanla çeşitlendiği gibi bu büyüme türlü olumsuzlukları da beraberinde getirir.

Kahvehanelerin müdavimleri sadece esnaf ya da mahalleli değildir. Özellikle şehir dışında, izbe alanlarda kalan kimi kahvehaneler yeniçerilerin ya da eli silahlı adamların toplantı meclisi gibidir. *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* romanında 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında mahalle erbabının kış sohbetleri konu edilir. Belirli akşamlarda, belirli konaklarda, haremlük-selamlık olarak gerçekleştirilen bu sohbetlerin içeriğine dair bilgi verilmeden önce bu sohbet geleneğinin olduğu dönemdeki kahvehanelerin durumuyla ilgili bilgi verilir:

“İmdi Beyoğlu'nun şimdiki eğlenceleri o asırda kimsenin hayaline bile gelmemiş olduğu misillü, Gedikpaşa'da dahi bir Osmanlı Tiyatrosu veyahut o tiyatronun selefi olan “Souillier” dahi yoktu. Ötede beride bazı mahalle kahveleri varsa da, kibar gidemedikten başka, namusu üzerinde olan esnaf bile gidemezdi. Çünkü kahveler yeniçerilerin bazı erâzili ile eşkiyâ-yı ümmet tarafından istilâ edilmişti. Kahvelere çıkan halkın bellerinde bir kucak silah bulunup, bunları yalnız muhafaza-i nefis için sûret-i müdafaada kullanmayarak, zevk için sûret-i taarruzda dahi kullanmak, onlar indinde âdet idi.” (2000c: 333).

Mahalledeki büyük küçük herkesin kendi akranları ve hemcinsleriyle bir araya toplandığı bu kış sohbetleri, evi müsait olanların hanelerinde gerçekleştirilir. Çeşitli oyunların oynandığı, mahalleye dair önemli olayların konuşulduğu, ihtiyaç sahiplerinin belirlendiği, dinî ve tarihî kitapların okunup açıklandığı bu toplantılar; eski mahalle camilerinin bu konudaki rolünü devralmaya başlar. Başka bir deyişle, geleneksel mahalle kahvelerinin birçoğu zamanla tekinsiz tiplerin kol gezdiği, yasa dışı olayların ortaya çıktığı yerler haline gelir. Bu durumun yanına eklenen Batılılaşma olgusu, yeni bir kahvehane anlayışını kaçınılmaz kılacaktır.

19. yüzyılın ortalarından itibaren mahalle kahvelerinin yanına daha elit tabakaya hizmet eden ve daha güvenli olan Batı tarzı kahvehaneler eklenir (Sökmen, 2011: 53-55). Çoğunlukla okuryazar tabakayı oluşturan memur ve seçkinlere hitap eden bu kahvehaneler, aynı zamanda kahvehanelerde gazete kültürünün oluşmaya başlamasının ilk adımının atıldığı yerlerdir. Fransa başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden çeşitli haberler taşıyan bu gazeteler, birçok Osmanlı aydını için Batı'ya açılan kapının anahtarlarıdır. Buralarda geleneksel kahvelerin sadece erkeklerden oluşan müşteri kitlesinin aksine Avrupalı hanımların ya da üst tabaka Osmanlı hanımlarının da boy gösterdiği görülür. Avrupa'dan gelen sanat toplulukları tiyatro gösterilerinden sonra buralarda dinlenir ve eğlenirler.

Tiyatro sahnelerine yakın olan Batı tarzı kahvehaneler, tiyatro oyununa verilen aralarda müşterilerin uğrak yeri olarak kullanılır. Bu kahvehanelerin en bilinenlerinden biri Beyoğlu'ndaki Kristal Kahvesi, diğer adıyla "Palais de Cristale" dir. *Henüz 17 Yaşında* romanında, Paris'te oyunculuğuyla üne kavuşmuş oyuncular; Fransız Tiyatrosunda bir oyun sergilemektedirler. Oyunu izlemeye gidenler arasında roman kahramanlarından Hulusi ile Ahmet Efendi de bulunmaktadır. Kristal Kahvesi romanda bu vesileyle konu edilir. "Oyunun perdeleri arasındaki fasılalar zamanında, herkesin dışarıya çıkarak ahabıyla görüştükları malumdur. Fransız Tiyatrosu'nda ise hariçteki Kristal Kahvesi'yle iltisak olduğundan seyircilerin ekserisi perde fasılalarında bu kahveye çıkarak istedikleri meşrubattan istimal ederler." (2017c: 10).

Bahtiyarlık romanında "Cafe Flamme" olarak bilinen Batılı tarz dinlenme ve eğlence mekânı da anlatma yöntemiyle ele alınır. Cafe Flamme, çok yönlü bir yapıya sahip olması ve yanlış Batılılaşmanın adreslerinden biri olması itibariyle anlatıcı tarafından konu edilir. Dönemin en gözde semti olan Beyoğlu'nda, yine dönemin gözde mekânlarından biri olan Tokatlıyan Oteli'nin yanında bulunan Cafe Flamme; alafrağa özentilerinin olduğu kadar dönem aydınlarının da uğrak yerleri arasındadır. Romanda Flamme'nin "alev" manasına geldiğini ifade eden anlatıcı; kahvehane, meyhane, oyun salonu, tiyatro sahnesi gibi çeşitli işlevlere sahip olan mekânı şöyle tasvir eder:

"Flâmme için birçok lakırdı söyledik de hala Flâmme'ı tarif etmedik değil mi? Flâmme bir haneydi. Fakat eski zaman usulünce hane sayışmak lâzım geldikte pek çok haneler Flâmme içinde dahil bulunduğu görülürdü. 'Hane! Hane! Hane?' denilip de meselâ 'misafirhane' denildi mi? Flâmme'nin bir ismi söylenmiş olur. 'Kahvehane' deniliyorsa bir ismi daha söylemiş olur. 'Meyhane!' bu da bir isimdir. 'Tiyatrohane!' bu da Flâmme'nin bir adıdır. 'Mızıkahane ve hanendehane!...' Flâmme'nin iki ismini birden söylemiş oldunuz. 'Kumarhane!...' En mühim adlarından birini an andınız. '...hane...' (2000a: 11).

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

Osmanlı'nın Tanzimat'la başlayan modernleşme sürecini çok boyutlu olarak ele alan Şerif Mardin, modernleşme sorununun gerekçelerini irdelerken Tanzimat romanına dikkat çeker. Mardin'e göre, "Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgiler verir. Bu kaynaklar, ayrıca, Osmanlı aydınlarının sosyal değişiminin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler." (2018: 30). Hemen her romanında çeşitli objeler üzerinden modernleşme konusuna değinen Ahmet Mithat Efendi, Mardin'in bu söylemini destekler görünmektedir. O, Batılılaşma olgusunun doğru ve yanlış örneklerini kişiler ve mekânlar aracılığıyla aktarmayı tercih eder. Kahvehaneler bu bağlamda kimi zaman doğru örnekleri, kimi zaman ise yanlış oluşumları temsil eder. *Bahtiyarlık* romanındaki Cafe Flamme, yazarın, Batılılaşma özentisi tiplerin içine düştükleri durumu gözler önüne sermek için seçtiği olumsuz bir mekân örneğidir.

Bahtiyarlık romanında Cafe Flamme'ye benzer nitelikte bir kahvehaneye daha rastlanır. "Kafe Şantan" adıyla romana alınan bu kafeye ilgili ayrıntıya yer verilmez. Sadece Avrupa'dan gelmiş kızların neşesi ve tantanasıyla dolu olan ve roman kahramanlarından Senai gibi Avrupa meraklısı erkeklerin uğrak yeri olarak gösterilir (2000a: 28). *Müşahadat* romanında yer alan "Lüksenburg Kahvehanesi", Avrupaî tarza sahip, modern bir kıraathane görünümündedir. Romanın kahramanlarından biri olan anlatıcının Madam Siranuş'u beklerken girdiği bu kahvehane, "İllustration, Le Mond İllustre, Grafik" gibi Fransızca ve İngilizce gazetelerin bulunduğu elit bir mekândır (2017d: 50). *Çengi* romanında sevdiği kız vasıtasıyla tüm parasını kaptıran Cemal; iffetli bir genç olarak kahvelerde çalışarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Bir sandalıcı vasıtasıyla bir kahvecinin yanına yerleştirilir, boğaz tokluğuna orada çalışmaya başlar. Üstelik orada yatıp kalkmaktadır. Bu durum eserde şöyle anlatılır:

"Cemal Bey..... Yok artık Cemal Bey değil! Sadece Cemal! Kahvede müşterinin bir emrini iki etmeyerek hizmete başladı. Gündüz akşama kadar, gece dahi yatsıdan sonraya değin hizmet eyledikten sonra gece kahvede yatan üç beş nefer bekar tulumbacı ve hamalların hizmetini de bilifa sabahları ateş yakmak için ale's-seher uyanmak Cemal'in vazife-i rûz-merresi oldu." (2018a: 180).

Esnaf kahvehaneleri çarşı esnafının iş olmadığı durumlarda uğrak yeri olduğu gibi bu kahvehanelerden bazıları, esnaf ehline akşamları hane vazifesi görmektedir. Bazı akşamlar iskambil oyunları dahi oynandığı görülmektedir. *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrâr* romanında Hasan Mellâh'ın sevdiği kız olan Cuzella, İspanya'da kaçırlır. Onu bulmak için İspanya'dan başlayarak Malta, İtalya, Mısır ve Lübnan gibi ülkelere giden Hasan Mellâh, aradığı kişiler hakkında bilgi edinmek için gittiği yerlerdeki kahvehanelere uğrar, oralardan aldığı bilgilerle rotasını belirler.

Paris'te Bir Türk romanında "Maison Dorée denilen yer Paris'in en mükellef kahvehanesi ve lokantalarından birisi olup orada bir adam, ister halk içinde ve ister ayrıca bir mahalde taam edebilir." (2017e: 257) diyen anlatıcı, roman kahramanlarını burada ağırlar. Aynı romanda yer alan "Cordon Bleu" ise bakkal, kahvehane, lokanta, meyhane gibi türlü mekân özellikleri taşıyan bir mekân olarak ele alınır. Beyaz çam ağacından masaları bulunan bu mekânda masalar, şarap ve bira dökülmesinden tiksindirici bir hâle gelmiştir. Mekâna sinen tütün ve şarap kokusu da aynı şekilde tiksindirici bir koku yaymaktadır (2017e: 488).

Yeryüzünde Bir Melek romanında görülen mahalle kahvehanesi, mahallelinin bir araya gelerek kararlar alması yönüyle Osmanlı mahallesindeki kahvehanelerin tipik bir örneğidir. Osmanlı mahallesinde genellikle camilere yakın yapılan mahalle kahvehaneleri, mahalle halkının sık sık toplanıp mahalle ile ilgili sorunlara çözüm aradığı ortak alandır. Romanda da benzer bir durum söz konusudur. Mahalledeki evli bir kadının evine yabancı bir erkeğin girdiği haber alınır. Mahalleli kahvede toplanır ve ne yapmaları gerektiği konusunda konuşurlar:

“Cemâat-i mezkûre hiçbirisi kaleme gelmeyecek ipsiz sapsız letaif ile vakit geçirdikleri sırada yatsı ezanının takarrübü hasebiyle namaz tedarikine kıyam eylediklerinde mahallenin müezzini olduğu bunlar nezdinde malûm olan bir zat kahveye girerek ‘Yahu! Namazdan evvel görülecek bir iş var. Şuraya Arap Neşe'nin hanesine gizlice misafir gelmiş. İmam Efendiye, Muhtar Ağaya, Kol Ağasına da haber verdim. Böyle rezalet kabul olunmaz. Mahalleliden dahi birkaç ağaların beraber gelmesini Kol Ağası söyledi’ deyince herkesin nazarıdikkati müezzini efendiye tahavvül eyledi.” (2000h: 197).

Kahvehaneler, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren daha ziyade mahalle ile birlikte anılır ve mahalle erbabının başlıca toplanma alanı haline gelir. Mahalleye dair önemli kararlar burada alınır, sorunlar burada çözülür, cami çıkışı veya vakit namazları öncesi buralarda dinî sohbetler edilir, geleneksel tiyatro türleri burada sergilenir. Ahmet Mithat romanlarına da bu işlevleri yönüyle yansır ve belirli aşamalarda olay örgüsüne yön verir.

Tablo 2: Ahmet Mithat Romanlarında Yer Alan Kahvehaneler

Romandaki Adı	Konumu (Senti)	Yer Aldığı Roman	Romandaki İşlevi
Flamme Kahvehanesi	Beyoğlu	Bahtiyarlık	Çok amaçlı kullanılışı ve birçok Avrupa meraklısını yakması yönüyle konu edilir.
Kafe Şantan	Beyoğlu	Bahtiyarlık	Senai Bey'in Avrupalı kızların şarkılarını dinlemek için gittiği yer.
Karabaş Camii karşısındaki kahvehaneler	Karabaş	Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş	Yasa dışı esir ticareti yönüyle anılır.
Lüksemburg Kahvehanesi	Beyoğlu	Müşahedat	Avrupa'dan gelen hemen her gazeteyi bulundurması ve elit kesime hitap etmesi yönüyle ele alınır.
Kristal Kahvesi (Palais de Cristal)	Beyoğlu	Henüz 17 Yaşında	Fransız Tiyatrosu'nun yanında bulunması ve alafranga tipler tarafından rağbet görmesi yönüyle ele alınır. Düzeysiz bir eğlence yeri olarak da verilir.
Cenyo Kahvehanesi	Galata	Henüz 17 Yaşında	Dışarıda kahvaltı yapmak isteyenlerin tercih ettiği, pahalı olmayan bir mekân olması yönüyle ele alınır.

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

Esnaf Kahvehanesi	Galata	Çengi	Sandalcı, balıkçı, sırk hamalı ve tulumbacı gibi esnafların işleri olmadığı zaman vakit geçirdiği bir yer olarak verilir.
Yabancı Mahalle Kahvehaneleri	İspanya, Mısır, İstanbul	Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrâr	Hasan Mellah'ın aradığı kişilerin izini sürmek amacıyla bilgi edindiği mekânlar olarak romanda yer verilir.
Mahalle Kahvesi	Sirkeci	Yeryüzünde Bir Melek	Evinde güzel vakit geçirmektense kahve peykelerinde rahat arayan işsiz takımıyla bekâr gençlerin toplanması yönüyle ele alınır.
Maison Dorée	Paris	Paris'te Bir Türk	Paris'in en gözde kahvehanelerinden biri olup kahvehane ve lokanta hizmetini bir arada bulundurması yönüyle ele alınır.
Cordon Bleu	Paris	Paris'te Bir Türk	Kahvehane, lokanta, dükkân, meyhane gibi birden fazla mekân özelliği taşıması yönüyle romanda yer alır

3. Yeniçerilerin ve Tekinsizliğin Adresi: Müzikli Eğlence Mekânları

Osmanlı döneminde müzikli eğlence mekânları incelendiği zaman açık mekânlar ve kapalı mekânlar olmak üzere iki tür mekân yapılanması görülür. Açık eğlence mekânları daha çok Devlet-i Aliyye denetiminde olan millet bahçeleri, At Meydanı gibi geniş ve herkese açık alanlardır. Kapalı eğlence mekânları ise gazino, meyhane, birahane gibi şahıslara ait alkollü yerlerdir. Osmanlı'da önceki dönemlerde de var olan müzikli kapalı eğlence mekânlarının, birahane, bar, gazino gibi yeni eğlence mekânlarıyla çeşitlenmeye başladığı görülür. Batılılaşma olgusunun hareketlendirdiği tüketim kültürü anlayışının eğlenceyle birleşmesi bu gibi eğlence mekânlarının yaygınlaşmasına önayak olur.

Tanzimat Dönemi'ne kadar "şerbethane" olarak tabir edilen meyhanelerin doğrudan içkiyle anılmasının Üçüncü Selim Dönemi'ne rastladığını belirten Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, dönem meyhaneleriyle ilgili şu bilgileri aktarır:

"Meyhaneler birer zarif encümen-i zurafâ addolunurdu. Fakat günâ-gün uygunsuzluklar da vuku bulurdu ve hele meyhane müdavimlerinin çoğu henüz genç denilecek bir sinden yakasını pençe-i mevte teslim ederdi. (...) Meyhanelerin derununda rakılar, şaraplar, kebir fıçılar, büyük küplerde hıfzedilir, fıçılardan kovalarla şarap almak için meyhane miçoları denilen hizmetçiler fıçının ağzına merdivenle çıkarlardı. Meyhanelerin raflarında birçok şarap ve rakı şişeleri dizilmiş ve duvarlara birtakım kabadayı resimleri talik olunmuştur. Akşamcılar için meyhanenin münasip mahallerine müdevver tahta sofralar konulmuş ve etrafına dört ayaklı hasır iskemleler dizilmiştir. Yukarı katlarında şirvanlar ve birer ikişer döşeli odalar bulunur. Böyle mahaller erbâb-ı servet ve sefâhatın hususî eğlencelerine mahsustur." (2017: 178).

Tanzimat'a kadar saz eşliğinde köçek oynatılan meyhaneler, Tanzimat'ın ilanından sonra bazı geleneksel öğelerden sıyrılır. Tanzimat'la birlikte Batı'yla olan etkileşimin artması ve Kırım Harbi sırasında İngiliz ve Fransız askerlerinin İstanbul'a gelmesiyle sosyal yaşamda türlü değişiklikler meydana gelir. Eğlence hayatı da bu

değişikliklerden nasibini alır. Meyhanelerdeki şark usulü müzik ve köçek anlayışının yerini incesaz takımları alır. Ayrıca daha salaş bir yapıya sahip olan meyhanelerin yanı sıra daha elit bir tabakaya hitap eden gazino, birahaneler ve küçük barlar ortaya çıkmaya başlar (Çoruk, 2015: 310).

İçkili eğlence mekânlarının yoğunlaştığı yerler Beyoğlu ve Galata çevresidir. Avrupa'dan gelmiş aktrislerin de kimi zaman boy gösterdiği bu tür eğlence mekânlarından seçkin ve zenginlere hitap edenler Beyoğlu'nda, daha düşük gelirli kişilere hitap edenler ise Galata civarlarında yoğunlaşır. Moran'ın söylemiyle, "Ahmet Mithat'ın zamanında Beyoğlu çevresi, pastahaneleri, otelleri, mağazaları, eğlence yerleri, yabancı ve Levanten aktrisleriyle Avrupa tarzında yaşanan bir yer olmuştur." (2016:54). Bu nedenle, dönemin hâkim zihniyetinin egemen olduğu Beyoğlu, İstanbul'un Batılı yüzüdür.

Ahmet Mithat romanlarında olay örgüsüne etki eden eğlence mekânları, çoğunlukla işlevsel olarak kullanılır. Başka bir deyişle, "Ahmet Mithat Efendi gerek İstanbul'un semtlerinde gerekse yabancı şehirlere eğlence biçimlerine vukûfiyetini her fırsatta göstermeye çalışır. İdealize ettiği kahramanlar Batı kültürünü en az kendi kültürleri kadar tanır." (Özcan, 2014a: 533). Dolayısıyla Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında kahramanlar; kişiliklerine uygun eğlence mekânlarında, kişilikleri nispetince ele alınır.

Ahmet Mithat Efendi'nin ilk dönem romanlarında meyhaneler daha çok hesaplaşma mekânı olarak olay örgüsüne dahil olur. *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanında geçen "Pavli'nin Meyhanesi" bu mekânlardan ilkidir. III. Selim Dönemi'nde şehre uzak düşen meyhaneler, yeniçerilerin toplanıp sohbet ettikleri ve içki içtikleri yerler olarak bilinmektedir. Romanda bu durum şöyle anlatılır:

"Kânunısani içinde bir kış gecesi sabaha iki saat kala Galata'da Şeftali sokağında Pavli'nin meyhanesi açılıp Tophane dayılarından beş on kişi mahmurluk bozmaya gelmişler. Çünkü o zamanlar odalarda geceleri sohbetler olup sabaha karşı dahi mahmurluk bozmak için Pavli'nin meyhanesine gidilmek ve meyhaneden çıktıktan sonra Kapı içindeki işkembe çorbacısından çorba içip badehu civarda kain Yamalı hamama gidilmek dayıların mutadı olmuştur." (2000b: 51).

Yeniçerilerin mesken tuttuğu bu tür meyhanelere sıradan halkın uğramamasının yanı sıra yeni yetme kabadayılar da buralarda makbul görülmez. *Hüseyin Fellah* romanının başında benzer bir meyhane sahnesi olay örgüsünün seyrine yön verir. Romanda ana karakterlerden biri olan Civelek Mustafa, Apostol'un Meyhanesi denilen mekânda kıdemli yeniçerilerle kavga eder. Birini öldürüp birkaçını da yaraladıktan sonra kaçır. Meyhanenin yakınlarındaki Kanlıburç denilen izbe yerde Civelek Mustafa ve ona yetişen iki iri yeniçeri bıçaklı kavgaya girerler. Civelek Mustafa, diğer yeniçeriler tarafından bıçaklanır ve öldüğü düşünülerek bir hendeğe bırakılır. Onu bıçaklayan yeniçerilerin kendi aralarında konuşmalarından meyhanelerde ne tür seviyesiz muhabbetlerin döndüğü anlaşılır:

"Mehmed -Canım! Apostol'un meyhanesinde idik. Bu Civelek Mustafa da oradaydı. Ben de pek iyi farkında değilim ama yoldaşlardan birisi bundan bir şeftali mi istemiş ne olmuş?

Yunus -Beni ayıplayan ağayı gördün mü bir kere! İşte işin aslını kendisi de bilmiyor! Neyse! Fakat Civelek Mustafa için pek ırz ehli bir çocuk derler.

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

Mehmed -Sen de amma tuhaf söylüyorsun be Yunus! O kadar ırz ehli çocuğun meyhanede işi ne?

Yunus -Ama bu bir babayiğit çocuktur!

Mehmed -Çocuk ya! Varsın babayiğit olsun ne olursa olsun! Genç değil mi? Herif bir buse istemiş, verivermiş olsa ne zararı olur? Kaldırıp bir de şamar atmanın manası var mı ya?

Mehmed -Ha! Bak işte bunda edepsizlik etmiş!" (2000e: 15).

Osmanlı'da meyhane kültürünün köklerinin Bizans dönemine kadar uzandığı kabul edilir. Osmanlı sosyal yaşamını çok yönlü ele alan Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında doğal olarak "İstanbul tarihinin bu fetih öncesi eski devirlerine ait akislerinden başka, fethe ve fetih sonrasındaki devirlere ait akislere de rastlamaktayız." (Doğanay, 2008: 41). Fetihden sonra gayrimüslim halkın kendi içindeki sosyal yaşamına müsamaha gösterilmesinin bir yansıması olarak meyhaneler varlığını sürdürür. Müslüman mahallesinde varlığı hoş karşılanmayan meyhaneler bu nedenle çoğunlukla ecnebi mahallelerinde ya da çarşıların arka taraflarında faaliyet gösterir. Birçoğunun sahipleri gibi "miço, saki" gibi adlarla anılan çalışanları da Ermeni veya Rum asıllıdır (Çoruk, 2015: 309-311). *Henüz 17 Yaşında* romanında yer alan mekânlardan biri, *Yorgaki'nin Meyhanesidir*. Ayestefanos semtinde yer alan bu meyhaneyi, Rum bir aile işletmektedir. Çalışan kişiler de o ailenin fertleridir. Kalyopi adlı karakter, aile meyhanelerinin yapısını geriye dönüş tekniğiyle anlatır:

"Akşamları babamın meyhanesine gelen zevat içinde Yümni Bey isminde bir genç Müslüman vardı. Her ne kadar ben kadın oldum ise de zaten çocuk iken babamın meyhanesinde aşağı yukarı gezmekte bulunduğumdan büyüdükten sonra dahi ayağım meyhaneden kesilmedi. Vakıa validem birkaç defa meneyledi ancak meyhane zaten hanemizin altında olduğu cihetle benden küçük olan bir erkek karındaşım hep oralarda oynadıklarından ve ben dahi büyük hemşiremden ziyade bu küçük karındaşımla refakat etmekte bulunduğumdan her halde yine meyhane içinden ayrılmazdım. Bahusus ki sarhoşların keyfinden ve şarkı çağırışlarından dahi mahzuz olurdum." (2017c: 128-129).

Tanzimat Dönemi'nde Galata semti meyhanelerin bolluğu ve şatafatı yönüyle Ahmet Mithat romanlarında kendine yer bulur. *Dürdane Hanım* romanında Galata'nın karnaval havası taşınmasında meyhanelerin katkısı da dile getirilir. Hafta sonları hıncahınc dolu olan Galata meyhaneleri, sadece içerideki saz takımıyla değil, meyhane önündeki "laterna" denilen sandık çalgısıyla da insanları eğlenceye davet eder. Çokkültürlülüğün bir göstergesi olarak dönem meyhanelerinde çeşitli müzik türleri çalınmakta, çeşitli müzik aletleri görülmektedir. Meyhane içlerindeki incesaz takımlarıyla meyhane önündeki "laterna" denilen çalgı türü bu çokkültürlülüğün romandaki birer simgesidir. Galata'nın zaten başlı başına bir karnaval havası taşıdığını dile getiren Ahmet Mithat, romanda, "Hele tatil zamanlarında her meyhanenin önünde 'laterna! denilen birer sandık çalgısı bulunması Galata'yı ebedi bir bayram haline koyar." (2017a: 13) diyerek meyhanelerin Müslüman ve gayrimüslim halk için ifade ettiği anlama dikkat çeker. Nitekim daha romanın girişinde Galata'dan geçerken oldukça geniş ve yüksek birçok köklü meyhaneye tesadüf edileceği belirtilir.

Esrar-ı Cinayat romanında Öreke Taşı'nda işlenen cinayetler konu edilirken öldürülen kişilerin kim oldukları ve nerede ikâmet ettikleri hakkında kısa bilgi verilir. Öldürülen şahıslardan biri "Galata'da Kemeraltı'nda Koski'nin meyhanesi üzerindeki

odalarda kalan Mihal'dir." (2018b: 16). Bu kısa bilgiden yola çıkılarak dönem meyhanelerinden kimilerinin han gibi odalarının bulunduğu ve tekinsiz tiplere konaklama olanağı sunduğu söylenebilir. Geçici ikametgâh özelliği taşıyan bu odalar, meyhane ehli için daha caziptir. Ancak bu durum, tüm meyhanelerin tekinsiz olduğu veya ucuz ve bakımsız konaklama imkânı sunduğu anlamına gelmez.

Tanzimat Dönemi kapalı eğlence mekânlarından bir diğeri "gazino"dur. Gazinolar, meyhanelere göre daha düzeyli ve sakin bir yapıya sahiptir. Çoğunlukla yabancı kadınların çalıştığı gazinolar, görünüş ve yapı yönüyle şıkların tercih ettiği ve canlı müzik icra edilen bir eğlence mekânı olması yönüyle meyhaneden ayrılır. *Dürdane Hanım* romanında gazino, şıklara mesken olması ve kadınların da uğrayabilmesi yönüyle ele alınır. Roman karakterlerinden Mısırlı Ulviye Hanım, kendini Mergub Bey'e göstermek için Bağlarbaşı'nda bir gazinoya gider. Ulviye Hanım arabasıyla gezinirken susadığı bahanesiyle gazinonun önünde durur ve içeriden su ister. Bu sahne şöyle aktarılır.

"Bu hengâmede bizim Mergub Bey ise büyük gazinonun önünde yalnız olduğu hâlde oturmuş olduğunu Ulviye görünce arabacısına verdiği emir üzerine araba doğruca gidip gazinonun önünde durdu.

Hem de öyle bir tevakkuf-ı âdîden ibaret değil! Gazinodan su istemek gibi meşguliyetler dahi bulunarak su içildikten sonra dahi araba hareket etmedi.

Bunu gören şıklar fevc fevc gazinoya doğru akmakta olsunlar, Mergub Bey Ulviye'nin oraya gelişi mücerret kendisi için olduğunu anladı ve bunca delikanlılar meyanında kendisi için gösterilen rüchandan bittabi memnun kaldıysa da bu esmer güzelinin, bu şık yosmanın kim olmak ihtimalini hükmedemediği için biraz üzüldü.

Sair erbab-ı iştîyâk gazinoyu istilaya başlar başlamaz Ulviye dahi arabasını çekti. Bu ise şıkları mahzun ve onlar meyanında Mergub Bey'i bir kat daha memnun eyledi." (2017a: 85).

Tanzimat'ın ilerleyen dönemlerinde meyhanelere göre daha küçük ve modern olan birahaneler de İstanbul'da boy göstermeye başlar. Diğer eğlence mekânlarında olduğu gibi birahanelerde de mekân, Beyoğlu ve Galata'dır. Almanların açıp işlettiği bu birahaneler, ilk dönemlerinde Osmanlı beyzadelerinin yoğun ilgisini çeker. *Vah* romanında birahanelerin Osmanlı toplumunda yer etmesiyle ilgili kısa bir bilgiye yer verilir. Romanda sözü edilen birahanelerin önemli yanlarından biri, Avrupa'dan gelen gazeteleri bulundurmasıdır. Avrupa'dan gazete getirmenin çok kolay olmadığı böyle bir dönemde, Avrupa'ya gitme olanağı bulamayan meraklıların en önemli bilgi kaynakları bu gazetelerdir.

Birahanelerin diğer özelliği ise açık saçık giyimli Avrupalı kadınların hizmet vermesidir. Bu durum, özellikle Avrupa meraklısı şıkların dikkatini çekmektedir. "Galata'da Voyvoda civarında on beş numaralı Fugel Birahanesi, Osmanlıların en ziyade mazhar-ı rağbeti olmuştu. Ol derecelere kadar ki orada hizmet eden Alman karıları bile pek az bir müddet zarfında Türkçe öğrenmeye mecbur olarak bayağı dürüstçe Türkçe söylerlerdi." (2000g: 77) diyen anlatıcı, bu noktaya dikkat çeker. Hem gazete okumak hem bir şeyler içmek isteyenler için birahanelerde sunulan bira kadar meze olarak sunulan çavdar ekmeği ve gravyera peyniri de cezbedicidir. *Vah* romanının

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

kahramanları Behçet Bey ile Feylesof Necati de gazete okumak ve mezelerin tadına bakmak için belirli aralıklarla bu birahaneyeye giderler.

Lokantalar, Ahmet Mithat romanlarındaki bir diğer eğlence mekânlarıdır. Geleneksel esnaf lokantalarının dışında olan ve Avrupai dizayna sahip olan bu yapılar, genellikle birer fon olarak görünürler. Bazı romanlardaki lokantalar ise olumlu ve olumsuz yanlarıyla konu edilir. Ahmet Mithat romanlarındaki örnek kahramanlar kimi zaman bu lokantalarda boy gösterir. Maison Dorée, temizliği ve gizemli yönleriyle konu edilen lokantalardan biridir. Hem *Paris'te Bir Türk* hem de *Mesâil-i Muğlaka* romanlarında ele alınan bu lokanta Paris'tedir. *Paris'te Bir Türk* romanında şıklığı kadar pahalılığıyla da sözü geçen lokantanın ayrıntılı tasvirine *Mesâil-i Muğlaka*'da rastlanır.

“En meşhurlarından birisi işbu Maison Dorée olmak üzere bulvarlarda bulunan bu mühim lokantaların umum için bir büyük salonu ve havas için birkaç küçük salonları bulunur ki bunların methalleri yine halkın gözleri önündedir. Fakat bir de havasın havası için küçük daireleri vardır ki onların methalleri merdivenleri de gizlidir. Kilerleri, hizmetkarları da başkadır. Buralara girecek olan zenginlerin refikaları filhakika menkûhaları mıdır değil midir aramak olamaz. Herhangi çift buraya müracaat edecek olursa gireceği daire kendi hususi hanesi addolunur. Oraya istediklerini kabul ederler, istemediklerini kabul etmezler.” (2003b: 25).

Romanın kurmaca gerçekliğine göre, Maison Dorée, büyük ve süslü salonlarının yanı sıra küçük ve özel salonlara da sahiptir. Bu salonların giriş ve çıkışları, misafirleri, aşçı ve hizmetlileri bile ayırır. Lüks lokantalardan birine *Paris'te Bir Türk* romanında rastlanır. Romanda geçen “Provenceli İki Kardeşler” Lokantası, fiyatının hakkını veren bir işletme olarak ele alınır. Roman kahramanı Nasuh Efendi, lokantayı İstanbul'daki emsalleriyle kıyaslayarak verir:

“Dauphin Sokağı'nda on altı numarada (Provenceli İki Kardeşler) levhasıyla meşhur olan lokanta intihap edildi ki, orada bir adamı doyurduktan sonra artabilecek kadar biftek altmış santime (tahminen üç kuruşa)'dır. Paris'e gidenlere malumdur ki orada lokantaların fiyatını takdir etmek için biftek fiyatı vâhid-i kıyas ve mikyas makamında olup, böyle bifteği altmış santime olan bir lokantada iki adam yarımşar biftek yemek ve mekûlât ve meşrubat-ı saireyi de ona tatbik eylemek üzere, hatta uşağın şarap parası da dahil olduğu halde, iki frankla akşam taamını edebilirler. Adam başına birer frank yani beşer kuruş ile edilen akşam taamını İstanbul'da onar kuruşa ancak edebilirsiniz.” (2017e: 142).

Avrupa'da yemek yenebilecek yerlerin durumu ve fiyatları arasında bazen büyük fark, bazen büyük çelişki vardır. *Paris'te Bir Türk* romanında gezmeye ve yemek yemeye meraklı olan Gardiyanski, Nasuh Efendi'yi de çoğu zaman kendisiyle birlikte buralara sürükler. “Avrupa'nın bu hali acayıptır. İnsan bir frank ile karnını doyurabilir, on frank verse de aç kalır. Yer vardır ki herif süsten, alayıştan başka bir şey satmaz. Yer vardır ki insandan aldıkları para kadar mal verirler.” (2017e: 134) diyen anlatıcıya göre roman karakterlerinin gittiği bu lokanta, sunduğu hizmet ve fiyatlarıyla müşterilerini zararlı çıkarmayacak türden bir mekândır.

Ahmet Mithat romanlarındaki eğlence mekânları, genellikle kültürel ve sosyal dokuya zarar verdiği yönündeki bir bakış açısıyla okura sunulur. Geleneksel Osmanlı toplumunun ahlaki anlayışı ve kadın-erkek münasebetlerinin sınırlılığı bu mekânlarda

çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu durum, Ahmet Mithat tarafından kimlik kaybına giden sürecin bir parçası olarak değerlendirilir. Başka bir deyişle, İstanbul'un tarihî dokusunun korunması gerektiği üzerinde ısrarla duran Ahmet Mithat, "Batılılaşma adına birbiri ardına açılan eğlence mekânlarının toplumu olduğu kadar İstanbul'u da kimliksizleştirdiğini belirtir." (Tüzer, 2014: 231).

Romanlarında nezih ve düzeyli eğlence mekânlarından örnekler de veren Ahmet Mithat, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Batı'dan gelen kurumlara tamamen karşı değildir. O, bu mekânların doğru amaca hizmet etmesi, ahlaki kaygıları giderecek bir anlayışta olması gerektiği düşüncesindedir.

Tablo 3: Ahmet Mithat Romanlarında Yer Alan Eğlence Mekânları

Romandaki Adı	Konumu (Senti)	Yer Aldığı Roman	Romandaki İşlevi
Pavli'nin Meyhanesi	Galata	Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş	Tophane dayılarının mahmurluk bozmaya gittikleri yerdir.
Apostol'un Meyhanesi	Galata	Hüseyin Fellah	Yeniçerilere ev sahipliği yapması ve sık sık yeniçeri kavgalarına tanık olması yönüyle ele alınır.
Kosti'nin Meyhanesi	Galata	Esrâr-ı Cinâyât	Pansiyonlu hizmet sunan, tekinsiz bir yerdir.
Yorgaki'nin Meyhanesi	Ayestefanos	Henüz 17 yaşında	Yoksulluğu ve bir ailenin dramının başlangıcını temsili yönüyle ele alınır.
Kumkapı Meyhaneleri	Kumkapı	Karnaval Eski Mektuplar	Efkâr dağıtmak için gidilen unutmaya mekânları olarak, ayrıntı verilmeden ele alınır.
Ortaköy Gazinosu	Ortaköy	Dürdane Hanım	Ulviye Hanım'ın Ali Acem Bey kılığına girip sandalciyle buluştuğu ve plan yaptıkları yer.
Fugel Birahanesi	Galata	Vah	Osmanlıların en gözde yerlerinden biri olup Alman kadınların çalıştığı ve Avrupa'nın her yanından gelen gazetelerin bulunduğu bir mekândır.
Provençalı Kardeşler Lokantası	Paris	Paris'te Bir Türk	Bol ve lezzetli yemekler sunması, genellikle öğrencilere hitap etmesi ve İstanbul'dakinin yarı fiyatına karın doyurmaya imkân tanınması yönüyle ele alınır.
Maison Dorée	Paris	Mesâil-i Muğlaka, Paris'te Bir Türk,	Büyük ve lüks bir lokanta olmasının yanı sıra sadece özel müşterilerin girebileceği gizemli bölümlerinin olması yönüyle konu edilir.
Korven Lokantası	Beyoğlu	Henüz 17 Yaşında	Beyoğlu'nda içki içilip yemek yenebilecek nezih mekânlardan biri olması yönüyle ele alınır.
"Restauration Bourgeoise" Lokantası	Lyon	Paris'te Bir Türk	Fiyatı ve sunduğu hizmetle müşterilerinin zararlı çıkarmayacak, Avrupa'daki nadir lokantalardan olması yönüyle konu edilir.

4. Geçici Misafirhanelerin Başlangıcı: Oteller

Günümüzdeki anlamıyla “otel” kültürünün İstanbul’da ilk olarak 19. yy.ın ilk yarısının sonunda görüldüğü bilinmektedir. Önceki dönemlerde, çeşitli nedenlerle şehirde konaklayacak misafirlerin ağırlandığı külliye, kervansaray, elçilik ya da manastırlar; Batı’yla ticaret ağının genişlemesiyle yetersiz kalmaya başlar. “Hotel Garnis” denilen mobilyalı ve pansiyon türü odalar yabancılara hizmet etse de yetersizdir. Tanzimat’ın ilk dönemlerinden itibaren imzalanan ticaret anlaşmaları gereği şehre tüccar akınlarının başlaması, konaklama kültüründe yeni bir anlayışın gelişmesine yol açar. Beyoğlu’ndaki “Grand Rue de Pera” ve “Hotel d’Angleterre” gibi yapılar modern anlamda otel türünün ilk örnekleri olarak kabul edilir (TTV, 1994: 179).

Ünlü restoranlara ve kafelere sahip olan dönem otelleri; misafirhane hizmeti verebilmesi, müzikli eğlenceler ya da maskeli balolar tertip edilebilmesi gibi yönlerle Batılı yaşama biçimini önemli simgelerindendir. Bu yönüyle sadece Batı’dan ziyaret veya ticaret için gelenlere değil, İstanbul’da yaşayan gayrimüslimlerle Batılı yaşam anlayışına sahip Osmanlı fertlerine de hizmet sunar.

Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında işlevsel anlamda İstanbul’da yer alan otel örneklerine ilk olarak *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında rastlanır. Felatun ve Rakım, bir gün Taksim’de karşılaşırlar. Felatun; mini mini bir tiyatro aktrisine tutulduğunu, kızın çok içten olduğunu, Felatun’un babasının ölümüne ondan daha çok yandığını anlatır ve Rakım’ı onunla tanıştırmak ister. Rakım Efendi kabul edince de birlikte kızın olduğu yere giderler. Burası bir oteldir ve romanda şöyle aktarılır:

“Vardıkları yer C. Hoteliydi ki, bu otelde herkes yaşayamayarak, oraya kesesine güvenenler gidebilir. Zira orada bir sütlü kahve beş frank, yani yirmi beş kuruştur. Hele orada kuruşun ismi malum değildir a! Gide gide bir daire-i mahsusaya girdiler ki, yan yana iki oda bir de küçük salondan ibarettir.” (2017b: 101-102).

Felatun Bey gibi mirasyedilerin dostlarının da barındığı bu otelin masrafları zamanla Felatun Bey’e ağır gelecek ve servetine mâl olan faktörlerden biri olacaktır. *Henüz 17 Yaşında* romanında Beyoğlu otelleriyle ilgili buradakinin zıddı bir manzara betimlenir. Anlaşıldığı kadarıyla Beyoğlu’nun arka semtlerinde yavaş yavaş kendini göstermeye başlayan ve alt gruba hitap eden oteller de mevcuttur. Fazla masrafa girmek istemeyen ve günübirlik misafir olmak zorunda kalanların tercih ettiği bu tür oteller, hijyenden yoksun ve tekinsizdir.

Henüz 17 Yaşında romanında tiyatro çıkışında aniden bastıran yağmur nedeniyle evlerine, İstanbul’un diğer ucuna gitmelerinin zor olacağını düşünen Hulusi ve Ahmet Efendiler, bir çözüm arayışına girerler. Kendilerini bir yere misafir olarak atma konusu tartışılır. “Otellerde murdarlıktan girilmez odalar, pislikten yatılmaz yataklar birer mecidiyeydir. Sabahleyin kahve ve kahvaltı filân hep liraya balığ olur. O lirayı arabaya versek de yerimize gitsek daha mı fena olur?” (2017c: 21) diyen Ahmet Efendi, bir bakıma yazarın sözcüsü olarak o dönemdeki alt düzey oteller hakkındaki görüşleri yansıtır. Romanda oteller hakkında dikkati çeken bir başka husus, yine Ahmet Efendi tarafından dile getirilir. Alafranga saate göre saat on ikiden sonra tüm oteller kapanır ve hiçbir otel müşteri almaz (2017c: 23). *Dürdane Hanım* romanında kimi otellerin, insanı meyhaneden lokantaya, tiyatrodan eğlence yerlerine gitmeye mecbur kalmayacak şekilde tüm bu hizmetleri bir arada barındırdığı anlatılır (2017a: 25).

Ahmet Mithat Efendi'nin yurt dışını konu alan romanlarında otellere sıkça yer verilse de bunlar birer fon görsel olmanın ötesine geçemezler. *Yeryüzünde Bir Melek* romanının başkahramanı Şefik'in Paris'teyken kaldığı Quartier Latin ve *Paris'te Bir Türk* romanındaki Nasuh Efendi'nin konakladığı Hôtel d'España ya da Brighton Hôtel, karakterlerin mizacına uygun olarak temizliği ve iffetli oluşu yönleriyle romanlarda kendine yer bulur. Ancak bu oteller, işlevsel olarak romanda yer tutmaz.

Tanzimat romanlarında dönemin sosyal yaşamındaki adlandırmaya bağlı olarak *İstanbul*, çoğu zaman payitahtın tamamını değil, belirli bir bölgesini karşılar. Şehrin gelişmemiş kısmını karşılayan *İstanbul*, *Hayret* romanında, Adalar kaymakamının bile bir gecelik konaklayabileceği temiz bir yer bulamaması yönüyle ele alınır. Tanzimat romanlarının birçoğunda görüldüğü üzere, şehrin iki bölümü arasında gelişmişlik açısından büyük bir fark vardır. Bu, sadece eğlence mekânları için değil; sosyal yaşamın hemen her aşaması için geçerli bir durumdur. Romanda bu tezat şöyle ifade edilir:

“Payitahtımızın İstanbul cihetini bir şehir addetmektense azim ve cesim bir köy addetmek daha ziyade münasip olur. Zira şehir denen şey, insanların yaşamak için muhtaç oldukları her şeyi cami olmak lâzım geldiği hâlde İstanbul'da levâzım-ı mezkûreden birçoğunun noksanı bedihîdir. İşte ezcümle izzetinefsini bilen bir adamın temiz bir otel bulup da geceyi geçirebilmesi kabil değildir. Böyle bir yabancı, kendisini misafir olarak kabul ettirecek bir dost arar ki aynıyla bir köye gidenler dahi geceyi böyle misafirlik suretiyle geçirmeğe muhtaç olurlar. Belki de İstanbul'da insan hiç bilmediği bir yere kendisini misafir kabul ettiremeyeceği derkâr bulunduğu hâlde bir köye gidecek olsa Tanrı misafiri olmak üzere kendisini her haneye kabul ettirebilir.” (2000d: 56).

Ulaşım sistemlerinin gelişmesiyle artan turistik seyahatler, ülkeler arası ticaret hacminin büyümesi, savaşlar, tarihî ve dinî yapılarla yönelik yapılan turlar gibi çeşitli etkinlikler; 19. yüzyılda Avrupalı turistlerin Osmanlı başkentine duyduğu ilginin artmasının temel gerekçeleridir. Tüm bu gelişmeler, İstanbul'da Avrupaî yaşam standartlarına uygun konaklama yerlerinin inşasını zorunlu kılar. “Han”dan otele doğru yönelen konaklama kültürü, zamanla Beyoğlu'nun modern görünümünü şekillendiren öğelerden biri olur. Böylece Tanzimat Dönemi İstanbul'unda konaklama kültürünün ana ögesi olan oteller, modernleşme kaygılarının bir ürünü olarak gittikçe çok yönlü bir özellik kazanır.

Müşahadat romanında Refet, gönül ilişkisi yaşadığı Agavni'nin Kadıköy vapurundan denize düşüp kaybolmasından sonra onunla birlikte vakit geçirdiği yerlerden bir süre uzak durmak ister. Sakinlik ve huzur arayışı için Büyükkada'ya gidip orada kafa dinlemeye karar verir. Refet'in Büyükkada'da konaklayacağı otel, Beyoğlu'ndaki benzerlerinin aksine şatafattan uzak ve doğayla iç içedir. Beyoğlu'ndaki insan kalabalığı ve gürültü kirliliğinin yerini burada boş ve geniş alanlar ile tabiatın sesi almıştır. Anlatıcının, “O dahi def-i teessüre çare aramak mecburiyetinde bulunduğundan muvakkaten Büyükkada'ya gidip Hotel Cokomo'da bir oda tutmuştu.” (2017d: 318) sözleriyle değindiği ada otelleri, ilerleyen dönemlerde Servetifünun romanlarında sık sık ele alınacak, roman karakterlerinin kaçış/sığınma yerlerinden biri olacaktır.

Hayret romanı, bir otel odası tasviriyle başlar. Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında uzun tasvirlerle betimlenen mekânlardan biri bu otel odasıdır. Yerlerinde Uşak halılarının serili olduğu, her tarafının ipek kumaşlarla bezeli olduğu, duvarlarının

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

işlemeli bez dokumalarla donatıldığı, ayı postu ve kanaviçe işlemleriyle süslenmiş bu odada bir Hintli zengin uyumaktadır. Oda ve Hintli adamla ilgili uzun tasvirler yapıldıktan sonra kişi ve mekân hakkında bilgi verilir:

“Bu adam kimdir? Bu oda nerededir?”

Bu adamın kim olduğunu, bu odanın nerede bulunduğuyla beraber anlatmış olmak için diyelim ki evvela oda Büyükkada'nın en meşhur bir otelinde Hintli için sûtret-i mahsûsada tehye ve tefriş edilmiş odadır.

*** diye tesmiye edeceğimiz bu otelin yalnız şu odası değil kaffesi iki mâhtan beri isticar olunarak Fasharoz namında genç bir Hintli tarafından tefriş ettirilmekteydi.” (2000d: 5-6).

Sanatçının yurt içi ve yurt dışını konu alan eserlerinde, sadece isimleriyle yer tutan ya da olay örgüsüne etkisi olmayan birçok otel adı geçmektedir. Çalışmamızda, kavram karmaşasına neden olmamak adına, genellikle konaklama ve eğlence amaçlı olarak ele alınan ve olay örgüsüne belirli bir şekil veren mekânlar konu edilmiştir.

Tablo 4: Ahmet Mithat Romanlarında Yer Alan Oteller

Romandaki Adı	Konumu (Semti)	Yer Aldığı Roman	Romandaki İşlevi
C. Hoteli	Beyoğlu	Felatun Bey ile Rakım Efendi	Sadece kesesine güvenenlerin girebileceği, lüks ve pahalı bir otel.
Hotel Cokomo	Büyükkada	Müşahedat	Huzur arayışını ve sakinliği temsil eder.
Otel Luxemburg	Beyoğlu	Hayret	Adalar kaymakamının başka kalacak yer bulamayınca mecburen gittiği alafrağa otel.
Büyükkada *** Otel	Büyükkada	Hayret	Hintli misafirleri ağırlamak için masraftan kaçınılmayarak döşenmesi ve tuhaf bir baskına uğraması yönüyle ele alınır.
Avrupa Otel	Harkov	Acâyib-i Âlem	Bahçesi, görünüşünün güzelliği ve lüks oluşu yönüyle ele alınır.
İngiliz Otel	Petersburg	Acâyib-i Âlem	Şehrin en lüks otellerinden biri olarak anılır.
Viktorya Hoteli	Baden Baden	Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr	Yüzlerce kibar müşteriyi misafir edebilecek boyutta olması yönüyle ele alınır.
Quaertier Latin Otel	Paris	Yeryüzünde Bir Melek	Öğrencilere açık olması ve iffetli oluşu yönüyle ele alınır.
Bahtiyar Misafirler Otel	Paris	Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr	Güvenli, rahat ve lüks bir yer olarak anılır.
Brighton Hôtél	Paris	Paris'te Bir Türk	Genellikle İngiliz turistler tarafından tercih edilmesi ve genç bayanların güvenle kalabilmesi yönüyle ele alınır.

Büyük Hotel	Paris	Paris'te Bir Türk	Yapım maliyeti, çok bölümlü oluşu ve lüksü yönüyle ele alınır.
-------------	-------	-------------------	--

5. Doğayı Yeniden Yaratmak: Mesire Alanları

Tanzimat yıllarına kadar Osmanlı'da erkek eğlenceleri için en önemli dış mekân özeliği taşıyan mesire alanları, Tanzimat'la birlikte kadınların da boy göstermeye başladığı bir kamusal alan haline gelir. TDK Türkçe Sözlük'te "Gezinti yeri, gezilecek yer." (2011: 1662) bağlamında kullanılan mesireler, Tanzimat'la birlikte Batılılaşma olgusunun önemli bir aşaması olarak romanlarda sıkça yer bulmaya başlar.

Kış mevsiminde evde oturmaktan bunalan İstanbulluların ilkbaharın başladığı Nevruz Bayramı'ndan itibaren her fırsatta kırlara çıktığını belirten Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, şehre yakın olması yönüyle dönemin gözde mesire alanının Kâğıthane olduğunu belirtir (2017: 103). Dere, orman, geniş çayırlar, korular, su pınarları ve denizle bağlantı gibi İstanbul halkının hoşlandığı ve ihtiyaç duyduğu her şeyi bir arada bulunduran Kâğıthane; büyüklüğü yönüyle de kadın ve erkeklerin ayrı bölümlerde eğlenmelerine ve piknik yapmalarına olanak tanımaktadır. Yürüyerek, atlı arabalarla ya da sandallarla gelinebilen bu mesire alanı, kolluk kuvvetlerince de denetlenmektedir. Yazıcı, bu durumu şöyle aktarır:

"Tanzimat döneminde Osmanlı tebaasının dinlenme ve eğlenme vesile ve vasıtalarından biri de *mesire/seyirdi*. İsteyen her Osmanlı vatandaşı, arzu ettiği her zamanda, uygun gördüğü herhangi bir mekânda kendi aile fertleriyle mesire yapabilme hakkına sahipti, devletin ona bu sırada bir müdahalesi söz konusu değildi.

Osmanlı yönetimi toplulukların mesire yapmalarını ise belirli kurallara bağlamıştı. Bu kurallar mesire yapanlar açısından; kadın ve erkeklerin ayrı yerlerde bulunmaları, özellikle kadınların kıyafetlerine dikkat etmeleri, bütün herkesin toplumca kabul gören genel ahlak esaslarına uyması gibi hususları içeriyordu." (Yazıcı, 1999: 258).

Ahmet Mithat, romanlarında, okura İstanbul'un tarihî yerleri kadar doğal güzelliklerini de göstermeyi amaçlar. Bu bakımdan fırsat buldukça okuru mesire alanlarında dolaştırır. Onun romanlarındaki "Mesirelerde İstanbul'un sosyal hayat tabloları vardır." (Doğanay, 2012: 214). Kimi zaman İstanbul'un doğasının eşsiz güzelliğini ortaya koymak, kimi zaman İstanbul'daki mesire alanlarının Paris'tekilerden aşağı kalmadığını ortaya koymak, kimi zaman Batılılaşma olgusunun mesire alanlarındaki yansımalarını göstermek ister. Tanzimat yıllarında tüm sosyal sınıflara hitap eden mesire alanları; bir bakıma ferdi değil, toplumsal değişimin seyir alanıdır. Nitekim 19. yüzyılın sonlarına doğru genç kızlarla erkekler buralarda mektup alışverişinde bulunacak, kısa gezintilere çıkma fırsatı bulacaklardır. Tanpınar'a göre:

"İstanbul, büyük mimari eserlerinin olduğu kadar küçük köşelerin, sürpriz peyzajların da şehridir. Hatta iç İstanbul'u onlarda aramalıdır. Büyük eserler ona uzaktan görülen yüzünü verirler; ikinciler ise onu çizgi çizgi işleyerek portrenin içini dolduran, büyük tecridin kurduğu çerçeveyi bin türlü psikolojik hâl ile, yaşanmış hayat izleriyle tamamlayan eserlerdir." (2018: 146).

Ahmet Mithat romanlarındaki mesire alanları başta olmak üzere sosyal yaşam alanlarını ele alınışındaki maksatlardan biri, bu İstanbul portresini oluşturan bireyleri ve toplumsal tabakaları bu psikolojik halleriyle gözler önüne sermektir. Ahmet Mithat

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

romanlarında en çok değinilen mesire alanı, Kâğıthane'dir. *Felatun Bey ile Rakım Efendi, Karnaval, Esrâr-ı Cinâyât, Henüz 17 Yaşında, Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrâr* gibi birçok romanında sözü geçen bu mesire alanı, sadece İstanbul'da değil, dünyada emsali bulunamayacak bir doğal mekân olarak sunulur. Bu durum, Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında Rakım Efendi'nin ağzından, "Kâğıthane vakıa dünyanın en güzel yerlerinden birisidir. Lakin oranın zevki cuma ve pazar günleri çıkmaz. Oraya başka türlü gidilir." (2017b: 109) şeklinde verilir. *Karnaval* romanında ise Kâğıthane'nin bir bahar cümbüşü halini aldığı pazar günkü hali tasvir edilir. Resmi Bey, Hamparson Ağa ve Madam Hamparson'un pazar günü gittikleri Kâğıthane, İstanbul'un her tarafından arabaların ve halkın akın ettiği bir insan kalabalığı şeklinde şöyle sunulur:

"O gün hakikaten hava pek güzel olmak ve gün dahi Pazar bulunmak hasebiyle bütün Beyoğlu kıra dökülüp Kağıthane'ye doğru gitmekte idiler. Bizim üç refik dahi seyirciler seline katılarak Kağıthane'ye kadar vardılar. İstanbul'dan da pek çok arabalar gelmiş olduğundan Kağıthane'nin bugünkü hali adeta bir bahar hali demektir." (2000f: 101-102).

Kâğıthane, diğer romanlarda da benzer işlevlerde, roman karakterlerinin eğlenmek ya da bir kadınla tanışmak için gittikleri mekân olarak kullanılır. Gökçek'e göre, "Toplumun realitesinin, ahlak ve değer yargılarının, yine dinin ve geleneğin kadın ve erkeğin gündelik hayat içindeki rollerini ve davranış biçimlerini belirleyen kuralları" dönem romancılarını kadın-erkek ilişkilerini işlerken daha rahat hareket edebilecekleri alanlara yöneltir (2017: 88). Nitekim, *Eski Mektuplar* romanında iki arkadaş ikindi vakti Galatasaray'a doğru giderken yanlarından şimendifer katarı gibi arabalar peş peşe Kâğıthane'ye doğru koşturmaktadır (2003a: 185). *Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrâr* romanında Demir Bey, iş odasında çalışmadığı tek zaman olan pazar günlerini gezinmeyle geçirir. Bu gezi, tek başına Kâğıthane'den Eyüp'e, oradan Galata'ya yapılan bir yürüyüştür (2002: 20).

Göksu, Kâğıthane'ye göre daha küçük olması, orta oyunu başta olmak üzere çeşitli eğlenceler sergilenmesi yönüyle dönemin bir diğer önemli mesire alanıdır. Özellikle panayırı ve mısıryla meşhur olan Göksu'da bulunan salaş tiyatrolarda cuma ve pazar günleri kumpanyaların oyunlar sergilendiği bilinmektedir. Göktaş, bu mesire alanının Kâğıthane'den ayrılan yönleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Göksu Mesiresi, II. Abdülhamid dönemine kadar yüksek rütbe sahiplerinin, şehzadelerin ve aristokratik kesimin eğlence yeri olmuş, II. Abdülhamid döneminde ise halk da devam etmeye başlamıştır. Evliya Çelebi, Göksu'dan bahsederken buranın 'âb-ı hayat' misali bir nehir olduğunu ve yüksek ağaçlarla süslü bulunduğunu söylemektedir. Göksu'nun mevsimi, Kâğıthane'nin aksine yazın sıcak aylarında başlayıp sonbahara kadar devam ederdi." (1994: 407).

Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrâr romanında Mustafa Kamerüddin, kız kardeşi olan Polini'yi İstanbul'a alıştırmak için Kâğıthane ve Göksu'ya götürür (2002: 308). *Hayret* romanında Göksu, halkın toplandığı günlerde maharet sergileyen hokkabazlara değinmek suretiyle konu edilir (2000d: 219). *Vah* romanında kocasının çirkin yüzünden dolayı ondan soğumuş olan Ferdane Hanım, kendisi uğruna kavga edip nezarethaneye giren Necati Efendi'yi, Despino adlı hizmetçi kız vasıtasıyla Göksu'ya davet eder. Bu durum romanda, "Despino bu lâkırdıdan bir şey anlayamaması üzerine Ferdane Hanım

efkârını şerh ederek Göksu'nun günü olmayan bir salı günü yemekler pişip Necati Efendi dahi beraber olduğu hâlde sanki familyaca gidiyorlarmış gibi Göksu'ya gideceğini anlattı." (2000g: 122) şeklinde verilir. Buradan yola çıkılarak cuma ve pazar dışındaki günlerde buranın da Kâğıthane gibi kalabalık olmadığı ve kadınlara daha rahat hareket etme imkânı sağladığı söylenebilir.

İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan, Göksu'ya göre daha arka planda kalmış olan ve küçük bir ormanlık alanı kaplayan Hünkâr Çayırı; seçkin zümreye hitap etmesi ve sakinliği yönüyle *Müşahedat* romanında kendine yer bulur. Çayırın hemen yanındaki Hünkâr İskelesi, Beykoz ve çevre bölgelerden getirilen taze sebzelerin kayıklara yüklenip Eminönü'ne gönderilmesine aracılık eder. Kayıklardaki tazelik ve yeşilliğin benzerine Hünkâr Çayırı'nda da rastlanır. "İstanbul'a nispetle mevkii biraz üçra olan Hünkâr Çayırı ekseri tenhalıktır. Bize sorarsınız asıl letafetini itmam eden şey de bu tenhalıktır. Onun için Hünkâr İskelesi'nde de seyirci kayak ve sandalı bile seyrek görülür." (2017d: 384) diyen anlatıcı bu mesire alanının daha çok sakinlik arayan kişilere hitap ettiğine dikkat çeker.

Millet Bahçesi, Üsküdar'ın güzelliğinin doğal dekoru olarak kimi zaman bir fon olarak, kimi zaman "yansıtıcı mekân" (Tekin, 2012: 162) olarak kullanılır. Anlatıma destek sağlayacak, olayları somutlaştıracak bir misyon taşıyan yansıtıcı mekân örneklerine Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında sıkça rastlanır. Millet Bahçesi, böyle bir anlayışın ürünü olarak *Vah* romanında kendine yer bulur. İlk olarak eserde, hikâyenin anlatıldığı zaman diliminin Bağlarbaşı'nın en parlak dönemine rast geldiği dile getirilir:

"Bu parlaklık bir yandan Mustafa Fazıl Paşa merhumun dairesinin parlaklığıyla, diğer taraftan Millet Bahçesi'nin parlaklığı ve bir diğer taraftan dahi Osmanlı Tiyatrosu'nun parlaklığı gibi üç beş türlü parıltıdan tereküp eylemiş bir şaşaa idi ki erbâb-ı güfte ve besteye 'Zülf-i zencîrin beni bağladı Bağlarbaşı'na' dedirtmişti." (2000g: 51).

Romanda anlatıcı, ikisi de ahlak ilkelerine son derece bağlı olan Ferdane Hanım ile Necati Bey'i ilk olarak Millet Bahçesi'nde görüşür. Kendisine Göksu'da sarkıntılık eden birkaç züppeyi döven Necati Bey'e teşekkür etmek isteyen Ferdane Hanım, yanlış anlaşılmalara imkân vermemek için arabasından dahi inmeden Necati Bey'le konuşur ve oradan ayrılır. Özcan'ın, "Ahlak değerleri her zaman ön plandadır ilk romancılarımızda ama bu durum okuyucuyu birebir anlatılmaktan ziyade sonuçları üzerinde düşündürülerek okuyucunun bu sonuca kendisinin ulaşması istenir." (2014b: 56) şeklindeki tespiti bu görüşme yönteminin amacını açıklar niteliktedir. *Dürdane Hanım* romanında ise roman tiplerinden Ulviye Hanım, Dürdane Hanım'ın sorununa yardımcı olabilmek için erkek kılığına girip Dürdane Hanım'la iletişim kurmayı düşünür. Erkek kılığına girince fark edilip edilmeyeceğini test etmek için de erkek kılığında Millet Bahçesi'ne gidip bir süre gezinir. Kimse onun erkek kılığına girmiş bir kadın olduğundan şüphelenmez (2017a: 61).

Ahmet Mithat Efendi; yurt dışını konu alana romanlarında kimi zaman karşılaştırmalar yapmak, kimi zaman ise örnek göstermek amacıyla, içinde seyir alanlarının da bulunduğu ormanlık alanlara dikkat çeker. *Kafkas* romanında geçen Zogar Ormanı, bunu örnekleyen bir kullanımdır. Zogar Ormanı; halkın yaşam tarzını, beslenme alışkanlıklarını, iş alanlarını, mimarî anlayışlarını yansıtan ana mekân

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

konumundadır. Romanda, Kafkasların evlerinin malzemesinden mimarî tarzına, beslenme kültüründen komşuluk ilişkilerine dair tüm yaşamsal faaliyetleri doğrudan doğruya ormanla ilişkilidir (2018c: 6). *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanında Bologna Ormanı, dizaynı ve doğayla bütünleştirilen yapay doğa öğeleri yönüyle Kâğıthane ile kıyaslanır. Yazarın algısına göre, İstanbul için Kâğıthane ne ise Paris için de Bologna Ormanı odur. Bu durum romanda şöyle ifade edilir:

“Bolougne ormanı denilen yer Paris’in hemen kale dibinde, gayet lâtif bir ormandır ki mesire-i mezkûrenin Paris’te ehemmiyet-i nisbiyyesi Kâğıthane’nin İstanbulca olan ehemmiyetinden kat kat ziyadedir. Bu ormanın tanzim ve tezyini için sarf edilen para emsali meyanında hemen hiçbirisini sarf olunmamıştır. Orada sun’-ı beşer kudreti tabiatla adeta rekabet ederek o kadar güzel tepeler, kayalar, kaynaklar, çağlayanlar, göller filânlar vücuda getirmiştir ki bunların tabîî olduklarına hemen tabiatın dahi şüphesi kalmaz.” (2002: 132).

Mesâil-i Muğlâka romanında Paris’teki Saint Vincent Ormanı’na geniş yer verilir. “[E]dilecek duelloların dördü meç ve ikisi tabanca ile edilmeye karar verilmiş olduğundan bir gün Saint Vincent ormanında biraz tabanca talim etmek için birkaç arkadaşlarıyla beraber Mezkûr ormana giden Nahifi...” (2003b: 66) diyen anlatıcı, düello anlayışının yasal olduğu bir dönemden söz eder. Bu romanda orman bir yandan kanlı olayları sahnenin arkasına taşıyan bir mekân, diğer yandan hesaplaşma duygusunun giderildiği alandır.

Görüldüğü kadarıyla İstanbul, sadece eğlence merkezleri ya da dükkânları yönüyle Batı’ya benzemekle kalmamış; Batılılaşma olgusunu doğal yaşam alanlarına dek taşımıştır. İstanbul’daki mesire alanlarında Paris’teki moda göre giyinmiş erkek ve kadınlara rastlanmakta, toplumsal yaşamda birtakım değişiklikler kanıksanmaktadır. Bireydeki değişimle birlikte, çağın gereksinimlerine uygun olarak toplumun ve şehrin değişmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Tablo 5: Ahmet Mithat Romanlarında Yer Alan Mesire Alanları

Romandaki Adı	Konumu (Senti)	Yer Aldığı Roman	Romandaki İşlevi
Göksu Çayırı	Anadoluh isarı	Hayret Vah	Hokkabaz oyunları, eğlence, seyir ve piknik alanı olması yönüyle romanlarda yer alır.
Hünkâr Çayırı	Beykoz	Müşahadat	Sakinliği ve doğal güzelliği ve ailelere hitap etmesi yönüyle anılır.
Kâğıthane Mesiresi	Kâğıthane	Felatun Bey ile Rakım Efendi Karnaval Esrâr-ı Cinâyât Henüz 17 Yaşında Hayret Karı Koca Masalı Eski Mektuplar	Züppe tiplerin arabaların etrafında hırsız gibi dolaşması, genç kızların sürekli taciz edilmesi, hokkabaz gösterileri düzenlenmesi, güzelliği ve gezinti için tercih edilmesi yönüyle ele alınır.
Millet Bahçesi	Bağlarbaşı	Vah Dürdane Hanım	Kadın ve erkeklerin görüşmelerine olanak sağlaması ve kavgalara sahne olması yönüyle ele alınır.

Taksim Belediye Bahçesi	Taksim	Karnaval Bahtiyarlık	İstanbul'daki Batılı ailelerle şıkların gezinmeye gitmeleri yönüyle ele alınır.
Tepebaşı Bahçesi	Tepebaşı	Müşahadat	Beyoğlu sakinlerine hitap eden sakin bir yer olması nedeniyle ele alınır.
Mabilla Bahçesi	Paris	Paris'te Bir Türk	Yaz ve kış aylarında ayrı güzelliklerinin olması, içinde türlü hizmet alanlarının bulunması yönüyle değinilir.
Villâ Rivayal	Napoli	Hayret	Güzel havalarda halkın en çok rağbet ettiği yer olması nedeniyle ele alınır.
Vincent Ormanı	Paris	Mesâil-i Muğlâka	Genellikle tabanca talimleri ve düellolar için kullanılan bir mekân olması yönüyle ele alınır.
Ramanıçe Ormanı	Soli	Arnavutlar Solyotlar	Sıklığı ve bölgenin güvenliği açısından önemi yönüyle ele alınır.
Bolougne Ormanı	Paris	Paris'te Bir Türk Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr	Kâğıthane'nin İstanbul için taşıdığına benzer bir önemi Paris için ifade etmesi.
Saint Germain Ormanı	Paris	Paris'te Bir Türk	Büyüklüğü ve halkın rağbeti yönüyle ele alınır.
Zogar Ormanı	Abhazya	Kafkas	Halkın yaşam alanı ve geçim kaynağı olması yönüyle ele alınır.

SONUÇ

Şehir portrelerinin ve mekân etkileşimlerinin, romanda gerçeklik ve sanatsallık açısından önemli yer tuttuğu aşikârdır. Tarihî ve mimarî güzellikleri ile Türk edebiyatının hemen her dönemine konu olan İstanbul, doğal güzellikleriyle de yerli ve yabancı ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Konakları, yalıları, kayıkları, arabaları, pazarları, seyir alanları ve daha birçok simgesiyle İstanbul; Ahmet Mithat romanlarında zengin bir panayır görünümü taşımaktadır. Bu zengin görünüm, sosyal yaşama da yansımakta; çeşitli düşünce yapılarının oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Osmanlı'da fetihten beri var olan ve sosyal yaşamda düzenleyici bir rol oynayan sosyal yaşam alanları, daha ziyade erkeklere hizmet etmektedir. Ahmet Mithat romanlarında görüldüğü kadarıyla Tanzimat'la birlikte bu tabu yıkılır. Bayanlar, eskisinden daha sık bu alanlarında boy gösterdikleri gibi tiyatrolar başta olmak üzere etkileşim alanları da Batılı bir kimlik kazanır. İstanbul; tiyatro salonlarından kapalı eğlence yerlerine, meyhanelerinden mesirelerine dek büyük bir değişim yaşamaktadır. Ahmet Mithat romanlarında öne çıkan sosyal yaşam alanları; bu değişime temkinli yaklaşan, Batılı olmakla Doğulu kalmak arasındaki ince çizgiyi yakalayabilen mekânlardır.

Ahmet Mithat'ın şehir algısına göre, şehri şehir yapan hususiyetlerden biri çok yönlü olmasıdır. Uygarlıkların beşiği olan İstanbul hem Doğu çizgilerini taşımakta hem Batı etkisinden nasibini almaktadır. Ahmet Mithat'ın ele aldığı sosyal yaşam alanları, şehirdeki değişimin birer göstergesidir. Tiyatrolarda yabancı kumpanyaların sergilediği

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

oyunlar ve süslü tiyatro aktrisleri, Batılı kahvehanelerde çalınan müzikler ve okunan yabancı gazeteler, birahanelerde çalışan Alman kadınlar bu değişimin birkaç göstergesidir.

Yazara göre şehirdeki değişim ne kadar hızlı olursa o kadar sistemsiz olmakta ve amacından sapmaktadır. Yeni bir kültür dairesine giren Osmanlı toplumunun bu derece hızlı bir değişimi sağlıklı yorumlayabilmesi pek olası değildir. Tanpınar'ın Tanzimat döneminin özeti şeklinde yorumladığı "düalite", toplumsal tabakanın kimi kesimleri için geçerli olduğu gibi şehir bileşenleri için de geçerlidir. Batılı olmakla Doğulu kalmak arasındaki mücadele Ahmet Mithat romanlarında şehrin semtleri için geçerli olduğu gibi, semt sakinleri için de geçerlidir. Beyoğlu'nda oturmakla Fatih'te kalmak, Palais de Cristal'e gitmekle mahalle kahvesine gitmek arasındaki fark; bilinçli bir değişim ile normsuz bir dönüşüm arasındaki farka eşdeğerdir.

Ahmet Mithat romanlarında helva sohbetlerine de karnaval eğlencelerine de çeşitli gerekçelerle yer verilir. Modern kına geceleri de imama verilen vekaletle kısılan nikâhlar da romana konu olur. Onun romanlarında okur, kimi zaman düzeyli tiyatro salonlarına konuk olur; kimi zaman yozlaşmış kadın-erkek ilişkilerinin görüldüğü mesirelere gider. Görüldüğü kadarıyla Ahmet Mithat romanlarındaki sosyal yaşam alanları, bir yönüyle değişen yaşam tarzını ele alsa da daha ziyade tarihi, kültürü, doğası ve mimarisiyle İstanbul'u anlatmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Ahmet Midhat Efendi. (2000a). *Bahtiyarlık*. (haz. Nuri Sağlam). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2018a). *Çengi*. (haz. Erol Ülgen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2002). *Demir Bey yahut İnkışâf-ı Esrâr*. (haz. M. Fatih Andı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000b). *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş*. (haz. Kâzım Yetiş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2017a). *Dürdane Hanım*. (haz. M. Fatih Andı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2018b). *Esrar-ı Cinayat*. (haz. Osman Sevim). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2003a). *Eski Mektuplar*. (haz. Ali Şükrü Çoruk). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2017b). *Felâhî Bey ile Rakım Efendi*. (haz. Ahmet Aydemir). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000c). *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*. (haz. Ali Şükrü Çoruk). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000d). *Hayret*. (haz. Nuri Sağlam). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2017c). *Henüz 17 Yaşında*. (haz. Nuri Sağlam). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000e). *Hüseyin Fellah*. (haz. M. Fatih Andı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ahmet Midhat Efendi. (2018c). *Kafkas*. (haz. Erol Ülgen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000f). *Karnaval*. (haz. Kâzım Yetiş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2003b). *Mesâil-i Muğlâka*. (haz. Kâzım Yetiş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2017d). *Müşahedat*. (haz. Fazıl Gökçek). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2017e). *Paris'te Bir Türk*. (haz. Erol Ülgen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000g). *Vah*. (haz. Kâzım Yetiş). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Midhat Efendi. (2000h). *Yeryüzünde Bir Melek*. (haz. Nuri Sağlam). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbayar, N (1994). "Oteller" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, 6, s.179-180.
- And, M. (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahtin, M. (2017). *Karnavaldan Romana*. (çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey. (2017). *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (2015). Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı. C. Yılmaz (Ed.), *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi IV*, İstanbul: İBB Kültür A.Ş. ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, s.292-313.
- Doğanay, M. & Göleç, M. (Ed.) (2008). *Ahmet Midhat Efendi'nin İstanbul'u*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.
- Doğanay, M. (2012). *Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarında Beykoz ve İstanbul*. E. Miyasoğlu (Ed.), *Vefatının 100. yılında Ahmet Midhat Efendi armağanı içinde* (s.199-218). İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları.
- Durgun, H. H. (2015). *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökçek, F. (2017). *Küllerinden Doğan Anka*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göktaş, U. (1994). "Mesireler" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, 5, s.407-408.
- Güneş, M. (2018). *Şehre Yansıyan Medeniyet Edebiyata Yansıyan Şehir*. Ankara: Hece Yayınları.
- Mardin, Ş. (2018). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Okay, O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özcan, R. (2014a). Ahmet Mithat Efendi 'Kâri'lerine Neler Öğretir? Ş. Yalçinkaya, İ. Yazar (Ed.), *Akademik Nezaket Üslûbu – Prof. Dr. İlhan Genç Armağanı*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, s.537-564.
- Özcan, R. (2014b). *Türk Romanında Aşk*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Moran, B. (2016). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sökmen, C. (2011). *Eski İstanbul Kahvehaneleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2018). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, M. (2012). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük* (Genişletilmiş 11. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Sosyal Yaşam Mekânları

- Tüzer, İ. (2014). *Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcı, N. (1999). Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire. *İslami Araştırmalar*, XII (3-4), s.253-258.